

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ**

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

**ЕЛЕКТРОННИЙ МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»**

**ОДЕСА
2023**

УДК 342(100)(072)
К65

Укладач:

С. В. Пілюк, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

О. В. Прієшкіна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О. І. Донченко, кандидат юридичних наук, доцент, кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

*Рекомендовано вченою радою економіко-правового
факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.*

К65 **Конституційне право зарубіжних країн [Електронний ресурс] :**
електронний методичний посібник для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право /
уклад.: С. В. Пілюк. – Одеса, 2023. – 82 с. – 0,9 МБ.

Методичний посібник підготовлений на основі робочої програми навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн», яка є обов'язковою до вивчення для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право. Методичний посібник містить опис змісту дисципліни, перелік питань та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять, рекомендовану літературу до вивчення питань теми, а також фабули задач та практичних завдань, вирішення яких дозволить здобувачам опанувати практичні навички у межах навчальної дисципліни.

УДК 342(100)(072)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ	15
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ	62
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ	65
ТЕМАТИКА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	69
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	71
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	73
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	81

ВСТУП

Метою викладання навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн» є підготовка до практичної та наукової діяльності висококваліфікованих фахівців-юристів. Вивчення даного курсу спрямоване на адекватне уявлення здобувачами про світовий досвід конституційно-правового регулювання суспільних відносин, на усвідомлення здобувачами значення норм права, що регулюють найголовніші принципові відносини у всіх галузях державного та суспільного життя на сучасному етапі розвитку людства, засвоєння ними теоретичних положень науки конституційного права, в тому числі світових тенденцій конституційного права, формування навичок практичного застосування отриманих знань шляхом здійснення аналізу реалізації вказаних норм. Це необхідно для розширення професійного кругозору, розвитку юридичного мислення і розуміння тих напрямів, в яких рухається вітчизняне конституційне право. Поняття «конституційне право» і «державне право» вживаються в даному курсі як синоніми, хоча здобувачам повідомляється про відмінності між цими поняттями, які проводяться в багатьох країнах. Передбачається, що здобувачі зберегли необхідний обсяг знань з пройдених раніше курсів теорії держави і права, політології, історії держави і права зарубіжних країн, конституційного права України, судових та правоохоронних органів, адміністративного та фінансового права. Засвоєння матеріалу курсу буде необхідним для подальшого вивчення основ права Європейського Союзу, міжнародного права та порівняльного правознавства.

Завданнями дисципліни є поглиблене вивчення конституційного законодавства зарубіжних країн та його правової охорони, моделей правового регулювання статусу людини і громадянина, конституційно-правового статусу політичних інститутів, політичних та державних режимів, конституційних основ діяльності законодавчої, виконавчої і судової влади та їх взаємодії; визначення можливостей використання досвіду зарубіжного конституційного права у правовій практиці нашої країни з тим, щоб не допускати помилок у

державному управлінні, запроваджувати лише такі засоби правового регулювання, які відповідають високим правовим стандартам і довели свою ефективність; ознайомлення студента з основними теоретичними положеннями науки зарубіжного конституційного права й основами конституційного права окремих країн (11 країн в Особливій частині курсу); підвищення правової культури та ерудиції фахівців права, оволодіння світовим досвідом конституційного права; формування у фахівців права розуміння сутності та ідей правової держави, громадянського суспільства, демократії та їх реалізації в законодавчій та правозастосовній практиці України; порівняння змісту Конституції України та конституцій зарубіжних країн; ознайомлення з особливостями діяльності органів державної влади, державного управління, органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах; формування у студентів патріотизму через повагу до суспільства, держави та законів; утвердження у свідомості майбутніх фахівців універсальних загальнолюдських цінностей та пріоритету прав людини, примату їх у національному праві.

Здобувач повинен глибоко засвоїти матеріал даної дисципліни не тільки на основі підручників, але і конституцій та нормативних актів відповідних країн, монографічної літератури, а також статей в юридичній, періодичній пресі та виступів аналітиків в інтернеті.

Здобувачі навчатися давати визначення основних понять та характеризувати відносини, які регулюються нормами конституційного права в зарубіжних країнах, визначати особливості правового статусу суб'єктів конституційного права, засвоюють принципи, форми і методи конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Даний курс викладається шляхом поєднання аудиторних занять із самостійною роботою. Лекційні, семінарські, практичні заняття відносяться до аудиторних занять. При підготовці до семінарських занять необхідно, керуючись записами, зробленими під час лекції, а також методичними вказівками до кожної теми, опрацювати відповідні розділи підручників і

рекомендовану літературу; знайти та проаналізувати нормативно-правові акти з даної теми, засвоїти їх основні положення, проаналізувати офіційні сторінки державних органів зарубіжних країн. Самостійна підготовка передбачає написання рефератів, доповідей та повідомлень, аналіз нормативних актів і літературних джерел, огляд бібліографії, виконання практичних завдань тощо.

Запорукою успішного вивчення дисципліни буде систематична перевірка ступеня засвоєння теоретичних питань конституційного права зарубіжних країн, яка може відбуватися у формі опитування, співбесіди, тестування, написання контрольних робіт, вирішення конкретних завдань.

Вимоги до знань і умінь:

а) знати: основні аспекти конституційного права як фундаментальної галузі права; поняття, юридичні властивості конституції як основного закону держави; особливості механізму правової охорони конституції в зарубіжних країнах; сутність та елементи конституційної відповідальності; інститут конституційної юстиції в зарубіжних країнах; сутність, зміст та особливості конституційно-правового регулювання основних інститутів конституційного права; основні принципи конституційно-правового статусу людини та громадянина; сутність та форми безпосередньої демократії; систему та принципи функціонування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, органів місцевого самоврядування.

б) уміти: визначати основні характеристики конституційного права як галузі права; визначати особливості конституційно-правових відносин; аналізувати правову природу та особливості Конституції, механізм правової охорони конституцій зарубіжних країн; аналізувати сутність та особливості конституційно-правової відповідальності; аналізувати основні складові елементи конституційно-правового статусу людини та громадянина в зарубіжних країнах; розуміти систему та види державних органів влади в різних країнах; аналізувати повноваження та функціонування вищих органів державної влади, сутність місцевого самоврядування в зарубіжних країнах.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.

Тема 1. Загальні засади конституційного права зарубіжних країн: види конституцій, основні політичні інститути, правовий статус людини у різних країнах світу.

Загальна характеристика конституційного права у зарубіжних країнах. Суб'єкти й об'єкти конституційно-правових відносин. Джерела конституційного права зарубіжних країн. Види джерел та їхні особливості в різних країнах. Співвідношення їхньої юридичної сили. Основні тенденції розвитку конституційного права зарубіжних країн. Чинники, що визначають розвиток конституційного права.

Поняття і сутність конституції. Юридичні і фактичні конституції. Об'єкти конституційного регулювання; тенденція до розширення їхнього кола. Характеристика конституцій, прийнятих після Другої світової війни та у ХХІ ст. Форма і структура конституцій. Писані та неписані конституції. Значення преамбул, перехідних, тимчасових і заключних положень, додатків. Кодифіковані та некодифіковані конституції. Разгорнуті та неразгорнуті конституції. Способи прийняття і зміни конституцій, їхня оцінка з погляду демократії. “Жорсткі” і “гнучкі”, змішані конституції. Постійні і тимчасові конституції.

Права людини в конституційному праві зарубіжних країн. Права людини і права громадянина. Розходження між правами та свободами. Еволюція конституційних прав та свобод. Суб'єкти конституційних прав та свобод. Особливості конституційних формулювань, що проголошують права і свободи.

Співвідношення прав і свобод з обов'язками і відповідальністю.

Громадянство чи підданство? Поняття громадянства, його вплив на обсяг прав, свобод і обов'язків людини. Способи придбання і припинення громадянства. Інститут мульти-громадянства. Режим іноземних громадян і осіб без громадянства. Інститут політичного притулку. Екстрадиція.

Тема 2. Елементи форми держави у зарубіжних країнах: особливості форм правління, форм державного устрою та державного (політичного) режиму.

Поняття державного (політико-територіального) устрою та його значення для соціального управління. Чинники, що визначають політико-територіальний устрій, його основні форми. Спеціальний адміністративно-територіальний поділ.

Унітарна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Політико-адміністративний територіальний розподіл, його структура. Територіальна автономія, її види. Контроль центру за місцевим самоврядуванням.

Федеративна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Різниця між федерацією та конфедерацією. Праве положення суб'єктів федерації і федеральних територій. Їхнє представництво в органах федерації. Розподіл компетенції між федерацією і її суб'єктами. Залишкові повноваження. Способи забезпечення центрального контролю за суб'єктами федерації.

Поняття форми правління. Причини різноманіття форм правління. Сполучення принципів поділу влади, верховенство парламенту, “здержок і противаг”.

Монархія: поняття і види. Абсолютна монархія: поняття й основні ознаки. Конституційна (обмежена) монархія: дуалістична і парламентарна монархія, головне розходження між ними. «Виборна» монархія.

Республіка: поняття і види, співвідношення з політичним режимом.

Президентська (дуалістична) і парламентарна республіка, основне розходження між ними. Загальна характеристика парламентарного і дуалістичного режимів. Змішана (напівпрезидентська) республіка. Нетипові види.

Реальна організація влади в країнах – державний режим. Абсолютизм. Дуалізм. Парламентаризм. Міністеріалізм. Партократизм.

Поняття політичного режиму, його види. Чинники, що визначають встановлення політичного режиму, а також його еволюцію.

Демократичний режим, його загальні риси й особливості в окремих країнах. Причини цих особливостей. Закономірний розвиток демократії, її деформації і перекручення. Надзвичайний стан та його види.

Авторитарний режим, його загальні риси і види. Відмінність неофашистських режимів від “класичного” фашизму та нацизму. Особливості авторитарних режимів у країнах, що розвиваються. Тоталітаризм та його різновиди.

Тема 3. Вищі органи державної влади у зарубіжних країнах (парламент, глава держави, уряд).

Соціальне призначення і політична роль парламенту як органа народного (національного) представництва. Лобізм.

Палати парламенту: їхнє число, порядок формування і значення в діяльності парламенту. Компетенція парламенту: функції, повноваження й акти. Внутрішня організація парламенту і його палат. Внутрішні керівні органи. Комісії і комітети.

Статус депутата. Юридична природа депутатського мандата. Права й обов'язки депутата.

Парламентські процедури. Законодавчий процес, його стадії. Бюджетний процес. Форми парламентського контролю за державною адміністрацією. Судові процедури. Погоджувальні процедури.

Соціальне призначення і політична роль глави держави. Види глави держави і порядок заміщення посади одноособового глави держави. Відповідальність глави держави.

Компетенція глави держави в залежності від форми правління. Взаємовідносини з парламентом, урядом, державним апаратом. Апарат глави держави, його політична роль.

Соціальне призначення і політична роль уряду. Види уряду. Уряд і кабінет. Поняття державної адміністрації. Порядок формування уряду при різних формах правління. Партійний і соціальний склад уряду. Державний режим. Компетенція уряду. Взаємовідносини з парламентом і главою держави. Регламентарна влада. Делеговане законодавство. Глава уряду, його юридичний статус при різних формах правління і політична роль. Урядовий апарат, його функції і політична роль. Основні принципи державної служби.

Змістовий модуль 2

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.

Тема 4. Політичні інститути та конституційне право США та Великобританії.

Загальна характеристика політичної системи США. Виборча система. Первинні вибори (праймеріз). Остаточне визначення кандидатів. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів президента, віце-президента, конгресменів і сенаторів.

Конгрес. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини його палат. Законодавчий процес. Імпічмент.

Президент. Повноваження, акти, порядок заміщення посади у випадку дострокової вакансії. Кабінет. Виконавче керування. Федеральний чиновницький апарат.

Верховний суд. Порядок формування і повноваження. Судова система США і її особливості. Система конституційного нагляду.

Федералізм США. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини із центром. Положення федерального округу. Залежні території.

Органи штатів і місцеве самоврядування. Системи міського самоврядування. Колоніальне керування і самоврядування.

Конституційне право Великобританії і його особливості. Джерела конституційного права, їхнє юридичне значення. Поняття загального права. Політична система. Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Законодавчий процес. Монарх. Прерогативи корони і її фактична політична роль. Порядок тронаслідування. Уряд і кабінет. Порядок формування і відповідальність. Правовий статус і роль канцлера-прем'єр-міністра. Урядовий апарат. Основи судової системи.

Тема 5. Політичні інститути та конституційне право Франції та ФРН.

Характеристика Конституції Франції 1958 р. і її наступних змін. Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Конституційні обмеження компетенції парламенту. Законодавчий процес. Президент, його соціальне призначення і політична роль. Компетенція і взаємовідносини з парламентом і урядом. Акти. Відповідальність. Уряд. Порядок його формування і компетенція. Акти. Відповідальність. Урядовий апарат. Посередник. Конституційна рада. Система конституційного контролю. Міське управління і самоврядування. Конституційні основи судової системи.

Конституційне право ФРН. Конституційна реформа 1990 р. Об'єднання Німеччини. Конституції земель. Виборча система. Активне і пасивне виборче

право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Бундестаг і бундесрат. Порядок їх формування, їхні повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини. Законодавчий процес. Спільний комітет. Федеральний президент. Порядок обрання, компетенція і порядок її здійснення, відповідальність.

Федеральний уряд. Порядок його формування, компетенція, акти. Статус федерального канцлера. Особливість парламентської відповідальності. Надзвичайні повноваження. Федеральний урядовий апарат. Федеральний конституційний суд. Система конституційного контролю. Федералізм. Правове положення земель і їхні взаємовідносини із Центром у нормальних і надзвичайних умовах. Органи земель: ландтаги й уряди. Організація місцевого управління і самоврядування у землях. Конституційні основи судової системи.

Тема 6. Політичні інститути та конституційне право Італії та Швейцарії.

Конституція Італії 1947 р. і її характеристика. Парламент Італії: повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес і його особливості. Президент республіки, порядок його обрання, компетенція і порядок її здійснення, акти, відповідальність. Уряд, порядок його формування, компетенція, акти, відповідальність. Статус і політична роль глави уряду. Конституційний суд. Система конституційного контролю. Конституційні основи судової системи. Політико-територіальний устрій. Обласна автономія. Особливості статусу п'ятих областей. Місцеве управління і самоврядування. Організація влади на обласному, провінційному і муніципальному рівнях.

Конституційне право Швейцарії. Федеральні збори. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес. Федеральна рада і президент конфедерації. Порядок формування, повноваження. Урядовий апарат.

Конституційні основи судової системи. Федеральний суд і федеральний адміністративний суд. Система конституційного нагляду. Федералізм. Правове положення кантонів (полукантонів) і їхні взаємовідносини із центром. Політико-адміністративний устрій кантонів (полукантонів). Органи кантонів (полукантонів). Організація місцевого самоврядування.

Тема 7. Політичні інститути та конституційне право Польської республіки та Болгарії.

Конституція та органи влади у Польській Республіці. Сейм, його склад, повноваження, організація, процедура. Уповноважений по правам людини. Сенат. Президент республіки. Порядок обрання, повноваження. Уряд – Рада міністрів. Порядок формування і компетенція. Територіальний устрій та місцеве самоврядування Польщі.

Сучасна конституційна характеристика Болгарії. Вищі органи влади: Народні збори і Великі народні збори. Повноваження, внутрішня організація, законодавчий процес. Голова (президент) Болгарії. Порядок обрання і заміщення. Повноваження і відповідальність. Уряд. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Урядовий апарат. Місцеві органи влади. Конституційні основи організації і діяльності суду, прокуратури.

Тема 8. Політичні інститути та конституційне право Індії, Японії та КНР.

Конституція Індії 1950 р. і її еволюція. Особливості порядку її зміни. Вищі органи влади Індії. Державний апарат. Федералізм. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини з федерацією в Індії.

Конституція Японії 1947 р., її характеристика. Органи влади Японії, особливості конституційного статусу монарха, його юридичні і фактичні повноваження, політична роль. Порядок тронаслідування.

Політична система КНР: Комуністична партія Китаю і її положення в політичній системі. Всекитайські збори народних представників, повноваження, організація і процедура, включаючи законодавчий процес.

Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників. Порядок його формування, повноваження, порядок роботи. Центральна військова рада. Голова КНР. Порядок обрання, повноваження, відповідальність. Державна рада. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Відомства та їхній статус.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Змістовий модуль 1

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Характеристика основних понять конституційного права зарубіжних країн.

Практичне заняття 1.

**Тема: Загальні засади конституційного права зарубіжних країн:
види конституцій, основні політичні інститути, правовий статус людини у
різних країнах світу.**

Питання для обговорення:

1. Джерела конституційного права зарубіжних країн.
2. Види джерел та їхні особливості в різних країнах.
3. Поняття і сутність конституцій у зарубіжних країнах.
4. Характеристика конституцій, прийнятих після Другої світової війни та у
XXI ст.
5. Способи прийняття і зміни конституцій, їхня оцінка з погляду
демократії.
6. Права людини в конституційному праві зарубіжних країн.
7. Громадянство та підданство у зарубіжних країнах. Інститут мульти-
громадянства.
8. Режим іноземних громадян і осіб без громадянства. Інститут
політичного притулку. Екстрадиція.

Практичне завдання:

Конституція Бразилії Частина “Економічний й соціальний порядок” Розділ
“Освіта та культура” та Конституція ОАЕ Розділ “Соціальні та економічні

гарантії” встановлюють основи соціальної й духовно-культурної сфери життєдіяльності суспільства.

Розберіть ці конституційні положення. Порівняйте, яким чином відбувається конституційно-правове регулювання соціальної й духовно-культурної сфери життєдіяльності суспільства в сучасних республіках і монархіях.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

В межах вивчення питань даної теми здобувачі мають знати, що предмет правового регулювання конституційного права зарубіжних країн (далі КПЗК) охоплює дві основні сфери суспільних відносин: відносини між людиною та державою, а також людиною та суспільством. Звісно, предмет КПЗК не вичерпується вказаними сферами відносин. Права та свободи людини тісно пов'язані з суспільним ладом, формами власності, економічною, політичною, соціальними системами. Духовні відносини також входять до предмету регулювання КПЗК.

Специфіка конституційного права будь-якої країни полягає у тому, що конституційне право регулює основоположні принципи цих відносин, які можна назвати базовими для суспільства та держави на сучасному етапі.

Додатковою підставою відокремлення конституційного права від інших галузей права є метод правового регулювання, тобто сукупність прийомів та способів правового впливу на суспільні відносини. Найбільш поширеною формою конституційно-правового регулювання суспільних відносин є метод зобов'язання. Саме в такій формі проголошуються більшість норм конституційного права, які відносяться до організації влади: «Уряд повинен мати довіру палат» (ст.94 Конституції Італійської Республіки 1947р.).

В цілому, конституційно-правовий метод регулювання суспільних відносин базується на владно-імперативних началах. Це роз'яснюється

природою тих суспільних відносин, які підпадають під вплив норм конституційного права.

Вивчаючи питання джерел конституційного права, здобувачі мають звернути увагу, що основними видами є Конституції, закони, нормативно-правові акти органів держави та місцевого самоврядування, рішення органів конституційного контролю, в деяких країнах правова доктрина, судові прецеденти та правові звичаї, а також все частіше стають міжнародні та внутрідержавні договори. Тут здобувачам слід визначити види законів та підзаконних актів, приділити увагу таким джерелам конституційного права, як доктрина (труди вчених-конституціоналістів) та своди релігійних правил (наприклад, в Ірані вищим джерелом права вважається шаріат – свод норм мусульманського права).

Що ж стосується тенденцій розвитку конституційного права, то слід зауважити, що ці тенденції відносяться, перш за все, до змісту юридичних конституцій – основних законів, а також до змісту інших джерел конституційного права, які конкретизують, розвивають та доповнюють конституції. В рамках цього питання необхідно виділити такі тенденції розвитку, як соціалізація, демократизація та інтернаціоналізація конституційного права.

Під час вивчення теми, здобувачам також необхідно приділити увагу питанню класифікації конституцій, більш детально розглянути такий вид конституцій, як кодифіковані, тому що саме вони є більш поширеними. Кодифіковані конституції в їх сучасному розумінні існують більш 200 років. За цей період було шість «хвиль» прийняття конституцій (які породили шість конституційних епох).

Більш детально конституція характеризується шляхом розкриття її основних рис, основних функцій, юридичних властивостей. На прийняття конституції, її зміст впливають такі фактори: розстановка класових сил в суспільстві, відносини власності, які існують в державі, менталітет народу,

рівень культури суспільства, рівень розвитку економіки та історичне минуле народу і держави, вплив конституцій інших держав та ін..

Будь яка конституція несе у собі відбиток конкретної історичної епохи та регулює ті суспільні відносини, необхідність конституційного закріплення яких у конкретний час і в конкретній державі була найбільшою. Тому слід при вивченні конституцій звертати увагу на умови прийняття та дії конституції у той чи іншій країні.

Загалом, конституційно-правова культура – явище багатоманітне, тісно переплетене з політичною та правовою культурою й часто невід'ємлене від них. Кажучи, про конституцію як явище культури, необхідно розглянути такі питання, як: конституція як продукт світової, європейської, національної і матеріальної культури, а також, конституцію та моделі поведінки.

Питання прав людини можна розглядати як основу конституціоналізму. Головним змістом створення конституцій є забезпечення свободи та безпеки людини перш за все від свавілля державної влади. Вивчаючи цю тему, зобувачам необхідно ознайомитися з історією виникнення інституту прав та свобод, дослідити історичні хвилі розвитку прав та свобод; звернути свою увагу на різні підстави класифікації прав, свобод та обов'язків.

Оскільки права та свободи реалізуються в суспільстві, то ця обставина обумовлює неминучість певних обмежень прав та свобод. Формули конституційних обмежень прав та свобод, різноманітні (загальні застереження – генеральні клаузули, конкретні застереження, індивідуальні позбавлення прав та свобод, а також обмеження тих чи інших прав та свобод в умовах надзвичайних обставин та ін.). Крім того, слід приділити увагу гарантіям прав та свобод, які підрозділяються на дві категорії: *внутрідержавні* (діляться на судові та несудові) та *міжнародно-правові*. Головним інституціональними гарантіями в демократичних державах є: суд, інститут уповноваженого з прав людини, а також, суттєву гарантію прав та свобод утворює можливість користуватися кваліфікованою юридичною допомогою, перш за все,

допомогою професійного захисника (адвоката). Відповідальність за порушення прав та свобод також є їх гарантією.

Крім того, в рамках цієї теми необхідно звернути увагу на правовий статус іноземців, осіб без громадянства та біженців у зарубіжних країнах. В демократичних державах іноземці за своїм правовим становищем часто прирівнюються до своїх громадян (національний режим); іноді держави домовляються між собою про особливий пільговий економічний режим (преференціальний режим); в деяких випадках встановлюють режим найбільшого сприяння, або навпаки – режим реторсії.

Також, слід зауважити, що демократичні конституції зазвичай передбачають можливість надання притулку іноземцям, як правило, за політичними підставами. Однак, надання притулку не тягне за собою автоматичного набуття громадянства.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / За ред. Р. Ф. Гринюк. К. : Істина. 2019. 376 с.
2. Конституційне державне право зарубіжних країн : навч. посібник / В. М. Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Суботін, С. М. Пашков. К. : Знання. 2018. 467 с. URL : http://aspirant.at.ua/Books/bezchastnij_k-d-pzk_2008.pdf
3. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с. URL : <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/441288/default>
4. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії) *Імплементація міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*: колективна монографія. О. : Фенікс. 2017. С. 192-214. URL : http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28496/3/epf_monograf.pdf

5. Макаров М. Основоположні принципи інституту громадянства: *jus soli* та *jus sanguinis*. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С. 120-126. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15590/14924>
6. Садовська О. М. Система конституційних принципів правового статусу людини та громадянина в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчової, І. А. Дришлюка; уклад. А. В. Левенець, О. В. Нарожна. Одеса: Фенікс. 2019. С. 75-79. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24457/1/75-79.pdf>*
7. Садовська О. М. Принципи невідчужуваності та непорушності прав та свобод людини в умовах надзвичайного стану. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчової, О.А. Чувакова. О.: Фенікс. 2020. С.94-99. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29224/1/94-99.pdf>*

Практичне заняття 2

Тема: Елементи форми держави у зарубіжних країнах: особливості форм правління, форм державного устрою та державного (політичного) режиму.

Питання для обговорення:

1. Поняття форми правління.
2. Монархія: поняття і види.
3. Республіка: поняття і види, співвідношення з політичним режимом.
4. Поняття державного (політико-територіального) устрою та його значення для соціального управління..

5. Унітарна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Політико-адміністративний територіальний розподіл, його структура. Територіальна автономія, її види. Контроль центру за місцевим самоврядуванням.

6. Федеративна форма політико-територіального устрою: поняття і види.

7. Реальна організація влади в країнах – державний режим. Абсолютизм. Дуалізм. Парламентаризм. Міністеріалізм. Партократизм.

8. Демократичний режим, його загальні риси й особливості в окремих країнах.

9. Авторитарний режим, його загальні риси і види.

Практичне завдання:

Конституції зарубіжних країн встановлюють такі принципи політичної системи: народного і державного суверенітету; демократичної, правової, соціальної і світської держави; децентралізації публічного управління; політичної й ідеологічної багатоманітності; визнання й гарантування прав людини; узгодження національних норм із загальновизнаними принципами міжнародного права тощо.

На підставі аналізу відповідних розділів конституцій зарубіжних країн розкрийте сутність вищезазначених конституційно-правових засад політичної системи.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

В межах вивчення питань теми здобувачам слід розуміти, що політичні інститути – це інститути політичної системи суспільства, її основні елементи, які кардинально впливають на розвиток усіх груп суспільних відносин, та чий статус є закріпленим у більшості конституцій країн світу.

На рівні з самою державою (в цілому, як окремий єдиний політичний інститут, чьі характеристики закріплюються у всіх конституціях незалежно від політичного режиму в країні) невід’ємною частиною політичної системи

демократичного суспільства (і не тільки) є політичні партії, як один з видів громадських об'єднань, основною ціллю яких є здійснення домінуючого впливу на державну владу.

Етимологічно «партія» означає частина з латинської. Зародження партій пов'язане із виникненням республіканської форми правління і може бути віднесено до часів античності. Але саме як ми знаємо їх сьогодні, політичні партії почали виникати у 18-поч.19 ст. в Європі (у Великобританії, Франції) та в Америці, в період буржуазних революцій та формування парламентів. Масовою причиною виникнення політичних партій послужило поширення всезагального виборчого права. Першопочатково вони діяли в період виборчих кампаній і не мали постійно діючих місцевих організацій, не проводили регулярних з'їздів та конференцій. Їх члени не були зв'язані партійною дисципліною.

При вивченні цієї теми здобувачам необхідно звернути увагу на різні підходи до визначення суті політичної партії, функцій та видів партій.

Партійні системи – це система взаємовідносин політичних партій між собою, з державою та ін. елементами політичної системи та громадянами. Треба освідомити, що не всі заявлені у країні партії можуть бути частиною партійної системи, а лише ті, що впливають на владу чи знаходяться у владі.

Однією з перших з'явилася традиційна *буржуазно-демократична партійна система*, яка сформувалася у Західній Європі і в Північній Америці у 19 ст. Принципами її діяльності є наступні положення:

- йде легальна боротьба за владу;
- владу здійснює партія чи група партій, які забезпечили собі підтримку парламентської більшості;
- постійно існує легальна опозиція;
- між об'єднаннями всередині партійної системи існує згода відносного дотримання встановлених «правил гри».

Крім цього, здобувачам необхідно дізнатися й про інші види партійних систем: соціалістична, авторитарна; однапартійна, двохпартійна, багатопартійна

різних видів, а також вияснити – чи є держави, де взагалі не існують політичні партії.

Для вивчення профспілок, масових неполітичних рухів, статусу церкви та ЗМІ як політичних інститутів потрібно аналізувати, що відбувається у політичному житті країн, що заявлені у програмі курсу, та тексти конституцій.

В даний час форму держави розглядають як єдність трьох основних елементів – форми правління, форми державного устрою та політичного режиму.

Під формою правління розуміється організація верховної державної влади, порядок утворення її органів та їх взаємини з населенням.

Форма державного устрою визначає основні засади адміністративно-територіального устрою держави, а також взаємовідносини між центральною та регіональною владами.

Політичний (державно-правовий) режим – це сукупність прийомів, способів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада.

Конституційно-правові характеристики держави виявляються не стільки у визначення виду її форми правління чи територіального устрою, скільки у особливостях взаємодії різних гілок влади між собою, функціонування соновних інститутів державного та суспільного ладу, розподілу повноважень між вищими органами влади, як то парламент, президент, уряд, а також розподіл повноважень між центральною та місцевою владою, що може свідчити про централізовану або децентралізовану державу.

Також здобувачі при вивчення теми мають розуміти, що найбільш складним для розуміння та визначення є саме політичний (державний) режим, оскільки його елементи не мають такого яскраво вираженого зовнішнього характеру, а можуть бути встановленими лише при аналізі низки внутрішніх показників: методи та засоби здійснення державної влади, стан дотримання прав людини владою, рівень забезпечення верховенства права та ін.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Батанова Н. М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2019. №4. С. 5-10. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/7583-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-15230-2-10-20191209.pdf>
2. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.91-96. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15609/14920>
3. Зубенко Г. В. Форми парламентської відповідальності члена уряду: порівняльно правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С.49-54. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13107/13432>
8. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с. URL : <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/441288/default>
4. Серьогін В. О. Секторальний захист інформаційного прайвесі в Сполучених Штатах Америки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С. 55-63. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13112/13433>
5. Фесянов П. О. Зарубіжний досвід демократизації суспільно-політичних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №2. С. 59-62. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/13.pdf
6. Черноіваненко А. В. Політичні партії : їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 3 (50). С.91-99. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Tpdu_2015_3_17.pdf

Практичне заняття 3

Тема: Вищі органи державної влади у зарубіжних країнах (парламент, глава держави, уряд).

Питання для обговорення:

1. Соціальне призначення і політична роль парламенту як органа народного (національного) представництва. Лобізм.

2. Види парламентів за структурою, обсягом компетенції у зарубіжних країнах.

3. Соціальне призначення і політична роль глави держави. Види глави держави і порядок заміщення посади одноособового глави держави. Відповідальність глави держави.

2. Компетенція глави держави в залежності від форми правління. Взаємовідносини з парламентом, урядом, державним апаратом. Апарат глави держави, його політична роль.

3. Соціальне призначення і політична роль уряду у зарубіжних країнах. Види уряду. Уряд і кабінет. Поняття державної адміністрації. Порядок формування уряду при різних формах правління.

4. Партійний і соціальний склад уряду. Компетенція уряду. Взаємовідносини з парламентом і главою держави.

5. Глава уряду, його юридичний статус при різних формах правління і політична роль. Урядовий апарат, його функції і політична роль. Основні принципи державної служби.

Практичне завдання:

Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації (ст. 138-142) визначає наступне: 1) 100 000 виборців можуть запропонувати повний перегляд Федеральної Конституції; 2) 100 000 виборців можуть вимагати часткового перегляду Федеральної Конституції; 3) на голосування народу та кантонів виносяться: а) зміни Федеральної Конституції; б) вступ до організації колективної безпеки або наднаціональні співтовариства; 4) на вимогу 50 000

виборців або восьми кантонів виносяться на голосування народу: а) союзні закони; б) оголошені терміновими союзні закони, строк дії яких перевищує один рік.

Проаналізуйте дані конституційні норми. Які інститути безпосередньої демократії вони встановлюють?

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення питань теми здобувачам слід розпочати з визначення законодавчої влади. Законодавча влада здійснюється перш за все загальнодержавним представницьким органом. В суб'єктів федерації можуть бути свої місцеві законодавчі органи.

Загальнодержавний представницький орган може мати різні назви (Парламент – Великобританія, Італія, Франція, Японія, Індія, Бельгія та ін., Конгрес – в США та країнах Латинської Америки, Риксдаг – в Швеції, Кнесет – в Ізраїлі, національні збори, народні збори, меджліс, і т.д.), але за ним закріпилася узагальнена назва – парламент.

Термін парламент вперше з'явився у Великобританії, але походить від французького слова «parler» (говорити).

Попередниками парламенту були представницькі органи в Древній Греції і Древньому Римі. Походження сучасного парламенту пов'язують із подіями 13-14 ст. в Англії, коли влада короля була обмежена зібранням крупних феодалів, вищого духовенства, представників міст і сільської місцевості (общин).

Парламент – це виборний колегіальний орган держави, тобто це вищий орган народного представництва, який виражає суверенну волю народу, покликаний регулювати важливі суспільні відносини головним чином шляхом прийняття законів, здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади і вищих посадових осіб. Парламент може бути наділений також іншими повноваженнями.

В історії розвитку парламенту і парламентаризму нараховують такі етапи:

I – становлення інституту парламентаризму (14-19 ст.ст.) (утворення парламенту як органу держави, вироблення способів його формування);

II – золотий час парламентаризму, розквіт парламентів і парламентаризму (кінець 18 – початок 20 ст.ст.) (парламенти обиралися на основі цензового виборчого права, виражали інтереси одного класу);

III – можна умовно назвати криза парламентаризму (початок 20 ст.) (парламент перестав бути «компанією односторонців» та таким швидким у прийнятті рішень, оскільки інші соціальні прошарки суспільства вимагали участі в політичному житті, виникли партії, які представляли їх інтереси, виникли протиріччя у поглядах на парламент та парламентаризм, стали говорити, що він повинен уступити своє керівне місце органам виконавчої влади; але в країнах, в яких повноваження гілок влади чітко розмежовані не прослідковується падіння авторитету парламенту.

Також вивчення теми передбачає необхідність розгляду здобувачами питань щодо функцій та повноважень парламентів світу, розгляду особливостей виконання законодавчої, номінаційної та контрольної функцій та ін.

Окрему увагу слід приділити вивченню конституційно-правової природи депутатського мандату та складових елементів статусу народних депутатів за різних моделей парламентів у світі, дослідженню питань щодо прав, обов'язків та гарантій діяльності народних депутатів.

Інститут глави держави виник і сформувався у період становлення сучасної державності. Але його генеза пов'язана з феодалною державою і навіть з більш ранніми часами, коли монарх (правитель) не тільки виступав у ролі верховного носія влади, а й ототожнювався з самою державою. Юридичний статус і політичне значення сучасного глави держави залежать від форми державного правління, прийнятої в тій чи іншій країні. Його реальна роль у здійсненні влади багато в чому зумовлена також існуючим у країні політичним режимом.

Істотним важелем у механізмі державного управління суспільства зарубіжних країн є глава держави. Він начебто вивершує всю систему органів влади й управління, і юридично йому в цій системі належить першорядне місце. У більшості зарубіжних країн функції глави держави доручаються одноособовому органу. Залежно від форми правління – це або президент, або монарх. Щодо народів, які живуть у державах з монархічною формою правління, то вони називають себе підданими його величності короля, імператора, шейха і т. ін., а з республіканською – громадянами.

Президент (лат.) – той, хто сидить попереду. Монарх (грец. – самодержець) – спадкоємний глава держави в монархи.)

Уряд – це центральний (загальнонаціональний) орган виконавчої влади. Його офіційні найменування найрізноманітніші – Уряд (Німеччина, Молдова, Франція, Чехія), Рада міністрів (Бельгія, Італія, Сирія, Радянський Союз, 1946-1990 рр.), Кабінет міністрів (Азербайджан, Україна, Латвія), Кабінет (Ісландія, Японія), Державна рада (Китайська Народна Республіка, Норвегія, Республіка Корея, Швеція), Виконавча рада (Нова Зеландія), Федеральна рада (Швейцарія).

Уряд здійснює загальне керівництво державними (публічними) справами і відповідає перед народом за свою діяльність. В умовах демократії уряд має виражати загальні (загальнонаціональні) інтереси, а не приватні, корпоративні або регіональні. Він забезпечує проведення внутрішньої і зовнішньої політики, охорону конституційного ладу і встановленого правопорядку. Уряд наділений широкими виконавчо-розпорядчими повноваженнями. В системі державної влади уряд, як правило, займає домінуюче положення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Зозуля О.І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків : Майдан. 2019. 620 с. URL : http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=PRAVO&P21DBN=PRAVO&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21ALL

=(%3C.%3EA=%D0%97%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8F,%20%D0%9E.%20%D0%86.\$%3C.%3E%29

2. Конституційне державне право зарубіжних країн : навч. посібник / В. М. Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Суботін, С. М. Пашков. К. : Знання. 2018. 467 с. URL : http://aspirant.at.ua/Books/bezchastnij_k-d-pzk_2008.pdf
3. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / Р. Ф. Гринюк, М. А. Захарченко. К. : Істина. 2019. 376 с.
4. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с. URL : <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7628>
5. Костицька І. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.113-119. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15768/14923>
6. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса, Фенікс, 2019. С. 58-60. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>
7. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/133971-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-299946-1-10-20180803.pdf>

8. Пак Н. Т. Централізація і децентралізація влади в Україні: сучасні виклики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 38-1. С.132-139. URL : [file:///C:/Users/User12345/Downloads/bses_2019_38\(1\)___28.pdf](file:///C:/Users/User12345/Downloads/bses_2019_38(1)___28.pdf)

Контрольна робота за ЗМ1 у формі тестування

Питання для підготовки до контрольної роботи:

1. Конституційно-правові відносини в зарубіжних країнах. Методи їх регулювання. Суб'єкти і об'єкти конституційно-правових відносин.
2. Джерела конституційного права зарубіжних країн. Види і особливості в різних країнах.
3. Поняття конституції. Її сутність. Юридична та фактична конституції
4. Основні етапи конституційного розвитку зарубіжних країн.
5. Класифікація конституцій.
6. Порядок прийняття конституцій зарубіжних країн, внесення до них змін та доповнень.
7. Структура конституцій. Характеристика їх окремих частин.
8. Конституційно-правовий статус особистості в зарубіжних країнах. Поняття громадянства.
9. Способи набуття і втрати громадянства.
10. Конституційні права та свободи. Загальна характеристика та їх класифікація.
11. Форма держави в зарубіжних країнах. Загальна характеристика. Причини різноманітності форм держави.
12. Форми правління. Загальна характеристика.
13. Монархія. Її види і ознаки.
14. Республіка. Її види і ознаки.
15. Поняття, види та ознаки політико-територіального (державного) устрою.

16. Політичний (державний) режим в зарубіжних країнах. Поняття, види і ознаки.

17. Парламент і парламентаризм в зарубіжних країнах.

18. Класифікація парламентів в зарубіжних країнах.

19. Основні повноваження парламенту в зарубіжних країнах.

20. Правове положення голови держави в зарубіжних країнах.

21. Монарх. Його правове положення. Системи наслідування престолу.

22. Правове положення президента у сучасних зарубіжних країнах. Способи обрання президента, їх політичне значення (На прикладі президентської, напівпрезидентської і парламентської форми правління).

23. Взаємовідносини президента і парламенту в президентських, парламентських республіках.

24. Порядок формування уряду. Взаємовідносини з парламентом і головою держави.

25. Голова уряду в зарубіжних країнах, його статус при різних формах правління. Компетенція і функції уряду.

Змістовий модуль 2

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.

Практичне заняття 4

Тема: Політичні інститути та конституційне право США та Великобританії.

Питання для обговорення

1. Конституція США.
2. Конгрес США: структура, повноваження і взаємовідносини палат.
3. Президент: порядок обрання, повноваження, акти.

4. Федерація США . Органи штатів і місцеве самоврядування.
5. Особливості конституції Великобританії.
6. Парламент Великобританії, його структура, повноваження, взаємовідносини палат. Законодавчий процес.
7. Монарх. Порядок трононаслідування.
8. Кабінет, уряд і таємна рада.
9. Місцеве самоврядування Великобританії.

Практичне завдання:

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується *підготувати* доповідь/презентацію за однією із тем (на вибір):

1. Виборче право і виборчі системи Великобританії.
2. Конституційно-правовий статус особи у Великобританії.
3. Конституційні основи судової влади Великобританії.
4. Конституційно-правовий статус особи у США.
5. Конституційні основи судової влади США.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення окреслених питань здобувачам слід розпочати із визначення особливостей та характерних рис Конституції США, яка є найдавнішою із писаних конституцій, діючих в сучасному світі (прийнята 17 вересня 1787 р.). Її відносять до жорстких, процедура її зміни досить складна. Крім того стислість та лаконічність конституції привели до того, що багато елементів державної системи не закріплені конституційно. Тому поряд із писаною конституцією діє і так звана *жива конституція*, яка регулює відносини конституційного рівня та формується Конгресом, Президентом, Верховним судом та включає частково конвенційні норми.

В основу побудови системи державної влади США покладено *принцип «поділу влади»* між Конгресом, Президентом та Верховним Судом, який в

американській системі трансформувався в так звану систему стримувань та противаг.

Конституція закріплює федеративну форму територіального устрою. США складається із 50 штатів та федерального округу Колумбія з особливим статусом, на території якого знаходиться столиця країни – Вашингтон.

Здобувачі мають розуміти сутність американського федералізму, особливості взаємовідносин штатів та федеральної влади, здійснення місцевого самоврядування в США. Також окрему увагу мають приділити вивченню питань партійної системи США та основним конституційним інститутам: демократія, вибори, права людини.

Вивчення питань щодо Великобританії слід розпочати з особливостей британської конституції:

- За юридичною силою вона не відрізняється від звичайного законодавства, її сутність визначається принципом верховенства Парламенту, повноваження якого номінально не обмежені ніякими законодавчими актами.
- Відсутній який-небудь особливий порядок прийняття, зміни та скасування компонентів, які складають складову частину конституції, тобто вона відноситься до числа гнучких конституцій, так як може бути змінена із дотриманням звичайної процедури в Парламенті чи в умовах звичайного судочинства.
- Відсутність органів конституційного контролю, оскільки не можна порівнюючи акти, які однакові за юридичною силою, визначати, який акт має перевагу та встановити, чи акт, який видається відповідає конституційним угодам, які ніде не зафіксовані. Тобто ієрархія в актах, які видаються парламентом, відсутня.
- Характер конституції обумовлює і те, що в якості джерела конституційного права визнаються і праці вчених-юристів, які вміщують необхідні узагальнення та аналіз писаних та неписаних норм конституції.

Особливістю статусу політичних партій є те, що їх діяльність регламентується не правовими нормами, а статутами самих партій, окремі правила яких часто включають в число норм британської конституції. Але фінансовий бік функціонування політичних партій регулюється законами (Актом про внески компаній на політичні цілі 1967 року, Актом про профспілки 1984 року та ін.).

Здобувачам треба проаналізувати партійну систему країни, яка є доволі своєрідною, двупартійною, але є невід'ємною складовою державного та конституційного ладу Британії. Дві партії є формально рівними по відношенню до апарату держави, хоча на практиці домінує думка, що Консервативна партія, її політична платформа та ідеологія підтримується більшістю керівного складу апарату держави. Їй також надає перевагу королівський двір. Але й Лейборістка партія, будучи «Опозицією Її Величності», не виключена з системи балансу влади, формує Теневий Кабінет та у Парламенті постійно критикує «Правлячу партію Її Величності».

Окрему увагу здобувачі мають приділити питанням організації системи органів державної влади Великобританії, взаємовідносинам вищих та місцевих органів влади, статусу Корони, а також інституту виборів та правового статусу громадян.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Богданова С. Д. Конституційно-правова взаємодія Конгресу та Верховного Суду США. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 106-110. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/669750.pdf>
2. Головка О. М. Природно-правова теорія і конституційне будівництво в США. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2016. Випуск 22. С. 16-20. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/VKhIPR_2016_22_5.pdf

3. Добош З. А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 6. №21. С.254-263. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19927/dobosh.pdf>
4. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с. URL : <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7628>
5. Меленчук Т. М. Особливості виборів президента в США. *Треті економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Одеса : Фенікс. 2020. С.57-60. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28309/1/57-60.pdf>
6. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2019. 328 с. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29207/1/Savchyn_Comparative%20Constitutional%20Law.pdf
7. Терпан Л. І. Інститут громадянства в США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх*. Одеса : Фенікс, 2020. С. 118-121. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/27998/1/118-121.pdf>
8. Воєвода М., Колодяжна В. Нормативно-правове регулювання права притулку у Великобританії. *Історико-правовий часопис*. 2018. №1 (11). С.38-43. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/ipch_2018_1_10.pdf
9. Лещенко Р. М., Заїка А. В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства у Великобританії: досвід для України. *Форум права*. 2018. №3. С. 48-55. URL : <https://forumprava.pp.ua/files/048-055-2018-3-----8-.pdf>

Практичне заняття 5

Тема: Політичні інститути та конституційне право Франції та ФРН.

Питання для обговорення:

1. Характеристика Конституції Франції 1958 р. та її наступних змін.
2. Виборче право та виборча система Франції.
3. Парламент, його структура, повноваження, внутрішня організація.
4. Президент, його соціальне призначення і політична роль. Компетенція і взаємовідносини з парламентом і урядом.
5. Уряд Франції: порядок його формування, компетенція та відповідальність.
6. Конституційне право ФРН. Конституційна реформа 1990 р. Об'єднання Німеччини. Конституції земель.
7. Бундестаг і бундесрат. Порядок їх формування, повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини.
8. Федеральний президент та федеральний уряд ФРН.
9. Федералізм. Правове положення земель і їхні взаємовідносини із центром у нормальних і надзвичайних умовах.

Практичне завдання:

Французька Декларація прав людини та громадянина (ст. 17) встановлює, що власність є недоторканим і священним правом. Ніхто не може бути позбавлений її інакше, як у випадку встановленої законом безсумнівної суспільної необхідності та за умови справедливого і попереднього відшкодування. Основний закон ФРН (ст. 14) визначає: “Власність зобов’язує. Її використання має одночасно служити загальному благу”. Конституція Італійської Республіки (ст. 42) закріплює: “Власність може бути державною або приватною. Економічні блага належать державі, товариствам або приватним особам”.

Розкрийте зміст цих конституційних положень. Висвітліть зміст конституційних принципів економічних відносин.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

В межах вивчення питань теми здобувачі мають визначити сутність та особливості конституційного права Франції, яка у повоєнний час пройшла два етапи у своєму конституційному розвитку: перший етап 1946-1958 рр. – період Четвертої республіки – характеризувався спочатку широким демократичним підйомом після Другої світової війни, що призвів до прийняття найбільш демократичної конституції за всю історію країни. Після вступу в силу основного закону 1946 фактично встановлений політичний режим став суперечити формальним положенням цього акту. Путч в Алжирі 1958 був використаний для встановлення нового державного правопорядку, після чого розпочався другий етап – перехід до П'ятої республіки у Франції, яка діє й до сьогодні, хоча й з істотними конституційними змінами 2006-2016 років.

Франція є неподільною, світською, демократичною і соціальною Республікою – так визначила основні принципи П'ятої республіки Конституція Франції 1958 р.

Здобувачі, вивчаючи цю тему, мають визначати форму правління Франції, особливості її змішаного типу та окремі характеристики основних конституційних інститутів, зокрема такі риси Конституції Франції 1958 р. як концентрацію політичної влади в руках виконавчих органів, зосередження влади в руках глави держави й уряду та ін. Також студенти мають розуміти природу президентської влади у Франції, його роль арбітра в системі вищих органів влади, обсяг функцій та поноважень в різних галузях життя.

Визначення ролі парламенту Франції у політичному житті країни слід розпочати із його структури – парламент складається з двох палат – Національних зборів і Сенату. Основна функція парламенту – прийняття законів – сильно обмежена Конституцією. Конституція точно визначає коло питань, з яких парламент має право видавати закони. Вирішення питань, не включених у цей список, віднесено до відання уряду. Права парламенту обмежено й у фінансовій сфері. Конституція встановлює певний термін

прийняття парламентом фінансових законопроектів. Парламент має право контролювати діяльність уряду.

Окремо, здобувачі мають розглянути питання щодо статусу Уряду Франції – Ради міністрів, який згідно зі ст. 20 Конституції, "визначає і провадить політику нації". До складу Уряду входять Прем'єр-міністр – глава уряду, міністри, що очолюють міністерства, і державні секретарі, що керують підрозділами окремих міністерств. Уряд відповідальний перед Національними зборами. У разі прийняття резолюції осуду абсолютною більшістю Національних зборів уряд повинен подати у відставку. У Конституції спеціально визначено повноваження прем'єр-міністра. На нього покладено відповідальність за національну оборону, він повинен забезпечувати виконання законів, здійснювати нормотворчу діяльність.

Також здобувачі мають вивчити конституційну раду – особливий орган, який контролює дотримання Конституції Франції. Усі закони до промугляції їх президентом і регламенти палат до їх прийняття повинні надходити на розгляд Конституційної ради, яка дає висновок про те, чи відповідають вони Конституції. Якщо Конституційна рада вирішить, що той або інший акт суперечить Конституції, вона має право його скасувати. Також до повноважень Конституційної ради входить спостереження за ходом президентських виборів, проведенням референдумів.

Окрему увагу в межах розгляду окреслених питань слід приділити особливостям територіального устрою Франції, зокрема питанням поєднання принципів централізації та децентралізації державної влади, який має особливе значення для України на сучасному етапі розвитку.

В рамках вивчення даної теми слід зупинитися на характеристиці форми державного устрою Німеччини, яка є парламентською федеративною республікою. Здобувачі мають охарактеризувати президентську, парламентську та виконавчу владу ФРН, а також особливості територіального устрою та

місцевого самоврядування Німеччини, взаємодію різних рівнів влади між собою та розподіл повноважень між ними.

Федеральний президент (бундспрезидент) вважається главою держави і може бути обраний тільки на один або два послідовних п'ятирічних терміни. Президент обирається федеральними зборами (Bundesversammlung), що спеціально скликаються терміном на 5 років. Федеральні збори скликаються головою бундестагу і складаються з депутатів бундестагу і такого ж числа членів, що обираються ландтагами (парламентами земель). У разі недієздатності президента або його смерті повноваження президента здійснюються головою бундесрату. Серед повноважень президента найважливішими є представлення кандидатури канцлера на затвердження бундестагу, а також розпуск нижньої палати парламенту за пропозицією канцлера у випадку, якщо він програє голосування. У компетенцію президента входить призначення вищого офіцерського складу збройних сил, хоча командує ними міністр оборони. Прерогативою президента є право помилування засуджених злочинців.

Федеральний уряд складається з міністрів, які виконують дві функції членів кабінету (як колегіального органу) і керівників міністерств. Нарівні з міністерствами в структуру центральних органів виконавчої влади включені Відомство федерального канцлера (очолюється міністром за особливими дорученнями) і Відомство у справах преси й інформації (очолюється статс-секретарем), які підлеглі безпосередньо федеральному канцлеру.

Здобувачі мають розуміти специфіку функціонування виконавчої влади ФРН, яка полягає у тому, що федеральні міністерства провадять урядову політику, як правило, не самостійно на всіх рівнях держструктури, а лише через аналогічні органи виконавчої влади земель ФРН і на місцях. Виключення становлять міністерства міжнародних справ, оборони, деякі підрозділи міністерств фінансів, транспорту, внутрішніх справ, тією мірою, якою конституція ФРН фіксує пряме виконання федерацією відповідних функцій.

Вивчення питання щодо статусу німецького парламенту слід розпочати з його структури. Бундестаг – головна палата німецького парламенту. Уряд залишається при владі, лише поки він підтримується більшістю в бундестагу. Бундестаг обирається населенням терміном на 4 роки. Половина депутатів обирається у виборчих округах за мажоритарною системою шляхом прямого голосування, інша половина – за партійними списками, що виставляються у кожній землі, за пропорційною системою. Бундесрат – друга палата парламенту Німеччини. Конституція ФРН однозначно визначає, що закони країни приймаються бундестагом, а бундесрат покликаний виконувати контрольні функції, роль свого роду гальма у разі ухвалення поспішних законопроектів, впливати на рішення бундестагу і федерального уряду. Відповідно до Основного закону ФРН бундесрат складається з членів земельних урядів. Він не є виборним органом і не зв'язаний якимись термінами повноважень. Склад бундесрату формується поступово, у міру виборів у ландтаги (місцеві представницькі органи) земель і формування земельних урядів. Мабуть, із цієї причини бундесрат іноді називають "вічним федеральним органом".

Вищою судовою інстанцією ФРН є Федеральний конституційний суд. Половина його членів обирається Бундестагом, інша половина – Бундесратом (по 8 суддів). Термін повноважень членів Федерального конституційного суду – 12 років. Суд дає тлумачення Основного закону ФРН і здійснює перевірку федеральних і земельних законів на предмет їх відповідності конституції. Конституційний суд також виносить приватні рішення у разі суперечок між землями або розбіжностей між земельними і федеральними урядами, а також приймає постанови, на основі яких та або інша політична партія може бути розпущена, якщо судом встановлено, що вона переслідує в своїй діяльності антидемократичні цілі.

Вивчення місцевого самоврядування ФРН слід розпочати з характеристики основних територіальних одиниць – адміністративних округів. У межах кількох сотень округів діють міські, комунальні і сільські органи місцевого

самоврядування, які обираються населенням на основі пропорційного представництва. Податки на нерухомість і виробництво, так само як і прибуткові податки, йдуть на різні операції місцевої влади, але більшість обшин і муніципалітетів отримують додаткові субсидії від федерального уряду.

Землі ФРН, будучи відносно самостійними суб'єктами федерації, автономно визначають структуру своїх органів виконавчої влади. Як правило, на чолі цих структур знаходяться прем'єр-міністри земель, які обираються парламентами і формують земельні уряди. У межах своєї компетенції земельні уряди формально повністю незалежні від уряду ФРН. У питаннях, що відносяться до компетенції федерації, на них покладене виконання відповідних федеральних законів. Замикають структуру органів виконавчої влади місцеві адміністрації (муніципалітети). Вони підлеглі земельним урядам з питань, віднесених до компетенції самих земель.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Іванцова З. А. Розвиток комунального (общинного) самоврядування у ФРН до XX століття. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 74-81. URL : <https://prc.com.ua/%E2%84%9614-2018/>
2. Конституційне державне право зарубіжних країн : навч. посібник / В. М. Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Суботін, С. М. Пашков. К. : Знання. 2018. 467 с. URL : http://aspirant.at.ua/Books/bezchastnij_k-d-pzk_2008.pdf
3. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / Р. Ф. Гринюк, М. А. Захарченко. К. : Істина. 2019. 376 с.
4. Косілова О. І., Солодовнікова Х. К. Основні права на свободи: новий підхід до дослідження на підставі порівняльного аналізу законодавства ФРН та України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 117-124. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/kosilova_solodovnikova_69.pdf

5. Маринов А. В. Конституційно-правові принципи статусу територіальних колективів у Франції. *Форум права*. 2018. №1. С.73-80.
6. Прієшкіна О. В. Розвиток місцевого самоврядування Франції. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року*) / За заг. ред. Л. О. Корчової, О. А. Чувакова. О. : Фенікс. 2020. С.38-42. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29214/1/38-42.pdf>
7. Прокопчук А. П. Конституційна модель ФРН: плюси та мінуси федералізму. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року*) / За заг. ред. Л. О. Корчової, О. А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 43-47. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29215/1/43-47.pdf>
8. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/konstitutsiya-i-politika-vyzovy-sovremennoy-konstitutsionnoy-demokratii.pdf>
9. Харлан Г. Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми Східне партнерство ЄС щодо України (2004-2019). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 275-298. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188737/15-Kharlan.pdf?sequence=1>
10. Шадюк В. В. Парламент Франції: структура і повноваження. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса)* / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс. 2020. С. 121-124.

Практичне заняття 6

Тема: Політичні інститути та конституційне право Італії та Швейцарії.

Питання для обговорення:

1. Конституція Італії 1947 р., її характеристика.
2. Політико-територіальний устрій Італії. Обласна автономія. Особливості статусу п'яťох областей.
3. Парламент та Президент в Італії: особливості статус та повноважень.
4. Конституційне право Швейцарії.
5. Федеральні збори. Федеральна рада і президент конфедерації. Порядок формування, повноваження. Урядовий апарат.
6. Федералізм. Правове положення кантонів (полукантонів) і їхні взаємовідносини із центром. Політико-адміністративний устрій кантонів (полукантонів).

Практичне завдання:

Конституція Італійської Республіки (ст. 83) закріплює: “Президент Республіки обирається Парламентом на спільному засіданні його членів”. Конституція Республіки Польща (ст. 127) встановлює: “Президент Республіки обирається Народом шляхом загальних, рівних, прямих виборів і таємним голосуванням”. Конституція Японії (ст. 2) визначає: “Імператорський трон є династичним і успадковується відповідно до Закону про імператорській дим, який приймається Парламентом”. Конституція Республіки Болгарія (ст. 2) проголошує: “Республіка Болгарія – єдина держава з місцевим самоврядуванням. У ній не допускаються автономні територіальні утворення”.

Грунтуючись на цих конституційних положеннях, охарактеризуйте різноманітність форм сучасної держави.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчаючи питання даної теми, здобувачі мають приділити увагу особливостям конституційного закріплення форми державного правління,

територіального устрою та основним конституційним інститутам Італійської республіки. За Конституцією Італії, що була урочисто прийнята 22 грудня 1947 р. і набула чинності 1 січня 1948 р., вона є «демократична Республіка, що заснована на праці. Вища влада належить народу, який втілює її в формах і межах, визначених Конституцією». Виборний двопалатний Парламент складається з Палати Депутатів (630 членів) і Сенату Республіки (315 членів). Законодавча функція належить обом Палатам. Крім того, вони контролюють політику і діяльність виконавчої влади. Парламент на спільному засіданні обирає Президента Республіки терміном на сім років. Обов'язком Президента Республіки є призначення Президента Ради Міністрів (Прем'єр-Міністра), а також членів Кабінету Міністрів.

Італія поділяється на 20 областей – Валле д'Аоста, Ломбардія, Трентіно-Альто Адідже, Фріулі-Венеція Джулія, П'ємонт, Лігурія, Венето, Тоскана, Умбрія, Емілія Романія, Марке, Абруццо, Лаціо, Молізе, Базіліката, Кампанія, Калабрія, Апулія, Сардинія і Сицилія, (п'ять з яких – Сицилія, Сардинія, Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста та Фріулі-Венеція Джулія – мають особливий статус), області поділені на 110 провінцій. Провінції в свою чергу поділяються на коммун. Загальна кількість коммун – 8101. Області із особливим статусом (автономії) мають власні парламенти – обласні ради та уряди – джунти, які мають спеціальні повноваження в питаннях місцевого самоврядування. В 2020 році закінчилась реформа статусу областей и тому треба звертатися до тексту Конституції на сайті парламенту країни.

Крім вказаних питань, при підготовці до практичного заняття, здобувачам необхідно приділити увагу питанню судової влади в Італії, а саме – адміністративним судам (трибуналам): вони з'явилися тільки в 1974 р. (Конституція передбачила їх ще у 1947 р). Основне їх призначення – охорона законності в управлінні державою та суспільством. Їх організаційна структура така: першу інстанцію створюють обласні адміністративні трибунали (20 трибуналів); другу – Державна Рада, яка є консультативним адміністративно-

юридичним органом (ст.190 Конституції). В першій інстанції розглядаються позови про порушення повноважень, законності та законних інтересів, перевищення повноважень посадовими особами. Державна Рада, як орган юстиції, розглядає апеляції на рішення обласних трибуналів, формує принципи діяльності адміністративних судів. Рішення Державної Ради не є остаточними: вони можуть бути оскаржені у Касаційному суді.

Також при вивченні питань конституційного контролю в Італії здобувачам треба розглянути не тільки статус та повноваження Конституційного суду, порівняти його з таким в Україні, та й процедуру розгляду конституційних скарг, яка відрзняється від особливими ініціаторами.

Вивчення питань Швейцарії здобувачі мають розпочати із загальної характеристики Федеральної конституції Швейцарії, яка була прийнята 18 квітня 1999 року. Здобувачі мають здійснити аналіз конституційних положень, якими врегульовано форму правління та адміністративно-територіального устрою Швейцарії, відповідно до яких вона є федеративною парламентською республікою. Особливістю федеративного устрою Швейцарії є те, що вона поділяється на 23 кантони та 3 кантони діляться на півканти. Швейцарія має різного рівня форми міського управління та самоврядування. Кожний кантон самостійно вирішує питання внутрішньо-організаційного характеру. На підставі цього можна сказати, що окремі землі федерації (кантони) мають право на видання різних актів правового характеру. В кожному кантоні діє власна Конституція, існує громадянство кантону, кожний кантон має свої постійно діючі парламент і уряд. Але межі їхнього суверенітету визначаються в федеральній Конституції Швейцарії. У ст. 3 зазначається: «Кантони є суверенними в межах, в яких їх суверенітет не обмежується Федеральною Конституцією; вони виконують всі права, які не передані Конфедерації».

Законодавча влада в Швейцарії належить парламенту – Федеральним Зборам, який видає нормативно-правові акти, які спрямовані на регулювання суспільних відносин.

Окремо здобувачі мають розглянути конститутційно-правовий статус інших унікальних органів Швейцарії. Колективним главою держави, вищим виконавчим та розпорядчим її органом є Федеральна Рада, до складу якої входять 7 федеральних радників, яких строком на 4 роки обирає Парламент нового скликання на першому спільному засіданні обох палат. Федеральний Президент обирається з членів Федеральної Ради строком на один рік за принципом ротації та виконує, головним чином, представницькі функції. Згідно з Конституцією, федеральні радники є рівними у правах і приймають рішення на колегіальній основі.

Розглядаючи питання щодо характеристики судової системи Швейцарії, здобувачі мають розуміти її склад та структуру, яка має певні спільні риси з іншими федеративними державами. Судова система Швейцарії складається з Федерального суду, що є найвищим судовим органом загальної юрисдикції, та судів окремих земель федерації, тобто кантонів. Також важливим моментом є те, що як Федеральний суд Швейцарії так і суди кантонів можуть використовувати як загальнодержавні акти, так і акти кантонів.

У судовій системі Швейцарії відсутні суди, які розглядають окремі категорії справ, а цим займаються судові палати Федерального суду. Ці палати складаються з 5-7 суддів. Дві палати здійснюють судовий розгляд конституційних та адміністративних справ. Також дві розглядають цивільні справи, одна палата розглядає питання, які стосуються стягування боргів, та одна – питання стосовно банкрутства. Також існує Касаційна палата, яка розглядає кримінальні справи. Конституція Швейцарії дозволяє при необхідності створювати окремі палати, які будуть діяти на тимчасовій основі.

Федеральний суд виступає першою та єдиною інстанцією, що розглядає конституційні питання які виникають між владою федерації та владою окремих

земель федерації, а також скарги громадян, щодо порушення їх конституційних прав. Також Федеральний суд виступає касаційною інстанцією щодо вироків вищих судів кантонів.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гусяк М. П. Статутне право Італії: історико-правові традиції та сучасний стан. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 76-86. URL : <https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1250/1253>
2. Ковтун В. І. Щодо деяких аспектів соціальних прав: італійський досвід. *Форум права*. 2016. №1. С.105-109. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/FP_index.htm_2016_1_19.pdf
3. Машталів Х.В. Судова система Італійської республіки: політико-правовий аналіз. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 2 (11). С. 30-33. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2016/9.pdf
4. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса : Фенікс. 2019. С. 58-60.
5. Фалалєєва Л. Г. Повага до прав людини як складова формування європейської ідентичності та Конституція України. *Правова держава*. 2020. Вип. 3. С. 415-426.

Практичне заняття 7

Тема: Політичні інститути та конституційне право Польської республіки та Болгарії.

Питання для обговорення:

1. Конституція та органи влади у Польській Республіці.
2. Сейм, його склад, повноваження, організація, процедура. Сенат.

3. Президент республіки. Порядок обрання, повноваження. Уряд – Рада міністрів.

4. Територіальний устрій та місцеве самоврядування Польщі.

5. Сучасна конституційна характеристика Болгарії.

6. Вищі органи влади: Народні збори і Великі народні збори. Голова (президент) Болгарії. Порядок обрання і заміщення. Повноваження і відповідальність. Уряд.

7. Місцеві органи влади та місцеве самоврядування у Болгарії.

Практичне завдання:

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується *підготувати* доповідь/презентацію за однією із тем (на вибір):

1. Становлення парламентаризму у Польській республіці: основні етапи та перспективи.

2. Адміністративна реформа у Польщі: уроки для України.

3. Конституційний контроль у Болгарії та в Україні: порівняльна характеристика та перспективи вдосконалення.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчаючи конституційне право та політичні інститути Польщі, здобувачі мають розпочати з того, що представляє собою Конституція цієї держави на сучасному етапі. Вона була схвалена 2 квітня 1997 р. Національними зборами Республіки Польща та прийнята шляхом всенародного референдуму, який відбувся 25 травня 1997 р. Для розуміння системи державного правління та територіального устрою Польщі здобувачі мають проаналізувати положення основного закону держави, якими визначено статус та повноваження вищих органів влади. Згідно Конституції, законодавчу владу в Республіці Польща здійснюють Сейм і Сенат. Сейм здійснює контроль за діяльністю Ради міністрів в обсязі, визначеному приписами Конституції і законів. Сейм складається з 460 депутатів. Вибори в Сейм – загальні, рівні, безпосередні, пропорційні і

проводяться таємним голосуванням. Сенат складається з 100 сенаторів. Вибори в Сенат – загальні, безпосередні та проводяться таємним голосуванням. Сейм і Сенат обираються на чотири роки. Студенти мають знати вимоги до кандидатів у Сейм та Сенат, а також розуміти співвідношення компетенції між ними та особливості взаємодії.

Вивчення конституційного статусу Президента Польської республіки слід розпочати з визначення його місця в системі вищих органів влади. Так, президент є верховним представником республіки і гарантом безперервності державної влади. Він стежить за дотриманням Конституції, стоїть на сторожі суверенітету і безпеки держави, а також непорушності і неподільності її території і виконує свої завдання в обсязі та на засадах, визначених у Конституції і законах. Президент обирається нацією шляхом загальних, рівних, безпосередніх виборів таємним голосуванням на п'ятирічний термін повноважень і може бути обраний повторно тільки один раз. Окрему увагу здобувачі мають звернути на обсяг повноважень Президента Польщі, систему консультативних та дорадчих органів, які допомагають йому виконувати ці повноваження, а також на особливості взаємовідносин з парламентом та на питання конституційної відповідальності Президента.

Вивчаючи питання щодо конституційного статусу Уряду Польщі, здобувачі мають визначити порядок його формування та діяльності, а саме особливість парламентського формування уряду Польщі. Також здобувачі мають схематично пояснити цей процес та визначати обсяг повноважень Ради міністрів та її відповідальність перед парламентом.

Окремо здобувачам слід приділити увагу групі органів, покликаних забезпечити законність у діяльності державних органів, посадових осіб та охорону прав і свобод громадян. Серед них такі, як Конституційний трибунал, Державний трибунал. Конституція закріплює найвищу палату контролю, яка є найвищим органом державного контролю, та Уповноваженого з прав громадян. Особливе місце в цій системі органів займає Конституційний трибунал, який

почав діяти з 1966 р. Членів Конституційного трибуналу обирає Сейм на дев'ять років з осіб, які володіють високими правовими знаннями. Повторне обрання до складу Конституційного трибуналу не допускається. Члени Конституційного трибуналу незалежні, підлеглі лише Конституції. Конституційний трибунал видає рішення про відповідність Конституції законів, міжнародних договорів та інших нормативних актів центральних державних органів, про відповідність цілей і діяльності політичних партій; вирішує спори про компетенцію між центральними органами, розглядає скарги громадян, якщо права останніх порушені рішенням судових органів або діями публічної влади, а також здійснює загальнообов'язкове тлумачення законів. Прийняте Конституційним трибуналом рішення є остаточним.

Вивчаючи Болгарію, здобувачі мають розуміти, що ця держава належить до романо-германської правової сім'ї. Правова культура країни на протязі віків формувалась під впливом візантійських державно-правових традицій і тому об'єднується компаративістами в одну групу з правовою культурою інших православних держав (на противагу західній правовій культурі). Сучасна правова система Болгарії стала складатися після відновлення державності в 1878 році. Тоді були прийняті перші кодекси за європейськими зразками (угорським, німецьким, російським).

Основне джерело права – закони та інші нормативно-правові акти. Закон про нормативні акти (1973 р.) визначає ієрархію правових актів: Конституція, закони та постанови парламенту, правові акти Ради Міністрів (постанови, розпорядження, рішення), акти міністерств (правила, розпорядження, інструкції і накази) і, на кінець, акти органів обласної адміністрації і місцевого самоврядування.

Міжнародні угоди, ратифіковані у встановленому Конституцією порядку, складають безпосередньо частину внутрішнього законодавства і мають пріоритет над болгарськими законами.

Судова практика визнається джерелом права (близьким за значенням до судового прецеденту) тільки на рівні рішень Пленуму Верховного суду.

Збірки цих рішень видаються щорічно і є в наявності в кожному суді.

В 1990-ті роки в Болгарії, як і в ряді інших східноєвропейських країн, виключно важливе місце стали займати в системі джерел права рішення Конституційного суду (який тут відноситься до контрольної, а не судової влади). Де-факто Конституційний суд здійснює поряд з парламентом законодавчу владу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Бурдяк В. І. Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проекція. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 159-171. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/mfapim_2018_6_13.pdf
2. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133. С. 225-228. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/polit_2017_5_11.pdf
3. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С. 91-96. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15609/14920>
4. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с.
5. Залєсни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25-38. URL : https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2018_12/pravo_2018_12_s1/
6. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 108-112. URL: file:///C:/Users/User12345/Downloads/ipd_2018_1_22.pdf

7. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62. URL : URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/konstitutsiya-i-politika-vyzovy-sovremennoy-konstitutsionnoy-demokratii.pdf

Практичне заняття 8

Тема: Політичні інститути та конституційне право Індії, Японії та КНР.

Питання для обговорення:

1. Конституція Індії 1950 р. і її еволюція. Вищі органи влади Індії.
2. Федералізм. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини з федерацією в Індії.
3. Конституція Японії 1947 р., її характеристика. Органи влади Японії, особливості конституційного статусу монарха, його юридичні і фактичні повноваження, політична роль. Порядок тронаслідування.
4. Політична система КНР: Комуністична партія Китаю і її положення в політичній системі.
5. Всекитайські збори народних представників
6. Голова КНР. Порядок обрання, повноваження, відповідальність.
7. Територіальний устрій КНР.

Практичне завдання:

Буддійська асоціація Китаю звернулася до мера Пекіна з проханням дозволити проведення семінару за участю Буддійської громади В'єтнаму в Храмі Гуанцзі. Незважаючи на дозвіл мера Пекіна, місцевий народний суд Пекіна виніс ухвалу про заборону проведення цього семінару. Президент Буддійської асоціації Китаю звернувся до Верховного народного суду зі скаргою на ухвалу місцевого народного суду Пекіна. Верховний народний суд скасував ухвалу місцевого народного суду Пекіна і дозволив проведення даного семінару.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Розберіть специфіку регулювання особистих (громадянських) прав громадян в Конституції КНР.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення даної теми здобувачі мають розпочати із загальної характеристики Конституції Індії, яка була прийнята 1949 року та вступила в дію у 1950 році. Конституція Індії – найоб'ємніша конституція в світі. З урахуванням подальших змін вона включає 465 статей, 12 великих додатків, а також більше за 70 поправок. Одні поправки вносяться в текст конституції, змінюючи його, інші додаються до неї (є дуже просторові поправки, окремі з них близькі по об'єму до конституції США).

Також здобувачі мають розуміти особливість Конституції, яка полягає в тому, що вона містить різні по значущості і мірі гарантованості норми, що відносяться не тільки до конституційного, але і до деяких інших галузей права. Окремі положення конституції можуть показатися неістотними (наприклад, один з керівних принципів політики держави: запобігати забою корів і телят), хоч в специфічних умовах Індії, з урахуванням вірувань населення, вони придбавають важливе значення. Конституція зайво деталізована, але її основний зміст відноситься до найважливіших сторін і державного суспільного устрій, правового статусу особистості.

У доктрині і практиці Верховного суду Індії конституція розглядається як документ, що складається з двох частин, різних по своєму значенню (ці частини структурно не відособлені, вони виділяються аналітично). Це «основні риси (властивості) конституції», які вважаються незмінними (сюди відносяться, зокрема, норми про основні права громадян і керівні принципи політики держави), а також інші положення конституції, які змінюються у встановленому порядку. Теорія незмінних основних рис і структури конституції дозволяє пристосовувати її до нових умов при збереженні її «каркаса», принципових положень.

За формою правління Індія – парламентська федеративна республіка у складі Співдружності. Глава держави – президент Пратіба Де-вісінгх Патіл (з 25 липня 2007 р.). Офіційними мовами є хінді і англійська.

В адміністративному відношенні республіка поділяється на 27 рівноправних штатів та 7 союзних територій. Адміністративний поділ країни враховує етнічну приналежність людей: штати створені за етнічною ознакою, місцеві мови в них також є офіційними. Кожним штатом керує губернатор, якого призначає президент. Штати Індії: Андхра-Прадеш; Аруначал-Прадеш; Ассам; Біхар; Гоа; Гуджарат; Джарханд; Джамму і Кашмір; Західна Бенгалія; Карнатака; Керала; Мадхья-Прадеш; Маніпур; Махараштра; Мегхалая; Мизорам; Нагаланд; Пенджаб; Раджастан; Сикким; Тамилнад; Трипура; Уттаранчал; Уттаракханд; Орисса; Чхаттисгарх; Уттар-Прадеш; Харьяна; Химачал-Прадеш. Союзні території (невеликі адміністративні одиниці, які керуються центральним урядом): Андаман-ські і Нікобарські острови, Дадра і Нагар Хавелі; колишні португальські колонії Даман і Діу, Лакшадвип, Національний столичний округ Делі, Пондичері (Путтуччері), Чандигарх.

Законодавча влада належить президенту і парламенту, що складається з двох палат: Ради штатів та Народної палати. Термін повноважень парламенту – п'ять років. Виконавча влада в Індії належить президенту і уряду, що формується парламентською більшістю, і несе відповідальність перед Народною палатою.

Індійське суспільство ще й досі поділяється на касты, що зумовлює статус і заняття людини з дня її народження. Кастова система засуджена і заборонена державою, але освячена релігією індуїзму, яка регулює сімейне життя і суспільні відносини. Понад 4/5 населення – індуїсти, мусульман тільки 11 %. Незважаючи на всі відмінності, загальні культурні риси і усвідомлення спільності історичної спадщини об'єднують мешканців Індії в одне ціле. Індійська цивілізація нараховує понад 5 тис. років, її матеріальні пам'ятки –

храми, мавзолеї, мечеті, палаци, форти, зустрічаються повсюди, багато з них відомі в усьому світі.

В результаті вивчення питань по Японії здобувачі повинні знати зміст японського конституціоналізму та парламентаризму; особливості політичного розвитку державності в XX-XXI столітті; характерні риси партійно-політичної системи, статусу особистості; фактори (умови) демократизації і демілітаризації держави і суспільства після 1945 р.

Також вони мають аналізувати Конституцію Японії; критично оцінювати законодавство і правозастосовчу практику; володіти понятійним апаратом але темі; навичками аналізу конституційно-правових та політичних інститутів Японії.

Чинна Конституція Японії, розроблена після Другої світової війни, - це другий в історії країни конституційний документ. Перша Конституція була прийнята в 1889 р. Ця був символічний конституційний документ, який носив яскраво виражений консервативний, мілітаристський характер, закріплюючи широкі повноваження імператора в сфері здійснення державної влади, а також мілітаристсько-бюрократичну систему. Його дія була припинена після окупації країни союзниками. Основою післявоєнного перебудови державного і суспільного систем була Потсдамська декларація 1945, підписана США, СРСР, Великобританією, Китаєм і визначила демілітаризацію Японії, демобілізацію її збройних сил, покарання всіх військових злочинців в якості ключових напрямків політики союзних держав щодо «Країни висхідного сонця».

Японія – конституційна парламентарна монархія, де влада імператора зведена до мінімуму, він залишився лише символом нації. Вищим же і єдиним законодавчим органом проголошений парламент.

Уряд формується при вирішальній ролі парламенту і несе перед ним відповідальність. Японія проголошується унітарною державою з широкою місцевою автономією адміністративно-територіальних одиниць.

Конституція містить досить широкий перелік прав і свобод. Перш за все слід сказати, що Конституція скасувала привілейовані стани, проголосивши принцип рівності (рівність усіх перед законом, а також неприпустимість будь-якої дискримінації). Вельми цікавим є закріплення положення про те, що будь-які нагороди діють тільки при житті даної особи. Конституцією встановлюється рівноправність статей, детально регулюються питання шлюбу, який повинен полягати тільки на підставі взаємної згоди сторін.

Органом конституційного контролю є Верховний суд, якому, як і в США, належить право остаточного рішення з питання про неконституційність нормативного акту. Однак в Японії подається спеціальний позов про неконституційність акта до суду першої інстанції і справу по ієрархії може бути доведено до Верховного суду.

Вивчення КНР слід розпочати із загальної характеристики Конституції КНР, яка була прийнята 4 грудня 1982 року. Вона складається з 138 статей, об'єднаних у чотири глави. Здобувачі мають розуміти такі її основні риси:

1. Це Конституція соціалістичного типу, в її основу покладено марксистсько-ленінські ідеї. Тому офіційною ідеологією КНР є соціалістична ідеологія, а держава розвиває соціалістичне просвітництво. У повсякденному пропаганді акцент все частіше робиться на китайський патріотизм.

2. Декларується належність влади народу, КНР проголошується соціалістичною державою демократичної диктатури народу.

3. Встановлення особливого місця в економічній системі і привілейованого режиму для державної власності, що становить найважливішу основу китайського соціалістичного суспільного ладу. В той же час допускаються інші форми власності, включаючи приватну, якщо вони служать цілям соціалістичного будівництва.

4. На сучасному етапі взято курс на здійснення радикальних соціально-економічних реформ, що позначаються в КНР як політика "соціалістичної модернізації". Тому в 1990-е рр. з'явилися конституційні положення про

завдання будівництва соціалістичної ринкової економіки і соціалістичної правової держави.

5. Конституція встановлює унітарну форму державного устрою. Однак допускаються і досить широко використовуються різні форми адміністративної автономії (автономний район, автономний округ, автономний повіт). Це має принципове значення, так як КНР – багатонаціональна (поліетнічна) держава, хоча переважна більшість у структурі населення – етнічні китайці.

6. Конституція виходить з соціалістичної доктрини прав і обов'язків громадянина. Права і свободи підпорядковані цілям та завданням соціалістичного будівництва. У 2004 р. його текст був доповнений загальним визначенням, відповідно до якого "держава дотримується і гарантує права людини».

Вивчаючи форму державного правління та територіального устрою КНР, здобувачі мають враховувати, що Китай, згідно з конституцією, є соціалістичною державою з проголошеним верховенством робочих, яких представляє Комуністична партія, в союзі з селянами. Політичний устрій Китаю коротко можна охарактеризувати як соціалізм з національною специфікою. Вся влада належить народу, який здійснює її через Всекитайські Збори Народних Представників (ВЗНП) і місцеві представницькі органи різних рівнів. Незважаючи на те що політичному ладу в Китаї в даний час притаманні всі зовнішні атрибути демократії, голос Комуністичної партії має вирішальне значення при прийнятті будь-якого значимого рішення.

Демократично обраними представницькими органами є збори народних представників, що обираються на всіх рівнях адміністративного поділу країни, від волосних і повітових до міських. У Китаї крім Компартії працюють ще вісім невеликих партій, які не зважають на опозиційними. Найбільша з них – демократична партія, нараховує приблизно 130 тисяч чоловік. Для вироблення узгодженої позиції партій з ключових питань економічного і політичного життя створений Народна політична консультативна рада. Третім стовпом

політичного ладу Китаю служить система національних утворень (автономних районів, округів, повітів), які є гарантією дотримання прав малих народів і національностей.

Голова КНР керує соціалістичною державою демократичної диктатури народу, як написано в Конституції країни, іноді його в зарубіжній пресі називають президентом Китаю. Всекитайські збори народних представників – це вищий рівень китайського "парламенту". Уряд в Китаї називається Державна Рада КНР, який в регіонах представляють місцеві народні уряди. Центральна Військова Рада керує армією, озброєною поліцією і народним ополченням. У країні є всі інститути, необхідні для функціонування сучасної держави, тільки з урахуванням політичного ладу Китаю вони мають назви з соціалістичним відтінком, наприклад народний суд, народний прокурор, народна поліція.

Розглядаючи питання щодо територіального устрою Китаю, здобувачі мають розуміти особливості її унітарності та адміністративних автономій.

Адміністративно-територіальний устрій країни включає три рівні:

- Верхній – провінції, автономні райони, міста центрального підпорядкування;
- Середній – повіти, автономні повіти і автономні округи (їх 30), міста;
- Нижній – волості, національні волості, селища, міські райони.

Автономні райони – вища форма автономії – утворені в місцях компактного проживання найбільших народів і знаходяться на одному рівні з провінціями. В даний час в Китаї п'ять автономних районів: Внутрішня Монголія, Сінцзян-Уйгурський, Тибетський, Нінся-Хуейський, Гуансі-Чжуанський.

Крім того, в Китаї створені дві спеціальні адміністративні райони (вищий рівень автономії, включаючи окреме членство в СОТ і ряді міжнародних організацій) – Сянган (Гонконг) і Аоминь (Макао). Тобто це не національні, а політико-економічні автономії.

Спеціальні адміністративні райони – порівняно недавні територіальні придбання КНР. Гонконг, взятий в 1898 р в оренду на 99 років, до 1997 р. належав Великобританії, після чого був переданий (повернутий) Китаю згідно з договором і отримав вищий рівень політичної та економічної автономії в складі Китаю (за принципом, проголошеним Ден Сяопіном: одна країна – дві системи). У 1999 р Португалія повернула Китаю Аоминь (Макао), який отримав той же статус, що і Сянган (Гонконг).

Офіційно однією з 23 провінцій Китаю вважається Тайвань, але фактично він є незалежною державою і поки не бажає об'єднання з Китаєм. Проте влада КНР сподіваються приєднати Тайвань в майбутньому (можливо, він теж отримає статус спеціального адміністративного району).

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гречко І. В. Особливості проведення виборів глави держави на прикладі таких країн, як ОАЕ, Ізраїль, Італія, Індія та Єгипет. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки*. 2018. № 10 (50), 4 т. С. 27-31. URL : [file:///C:/Users/User12345/Downloads/mnj_2018_10\(4\)__7.pdf](file:///C:/Users/User12345/Downloads/mnj_2018_10(4)__7.pdf)
2. Герасимчук Г. В., Лі Іму. Реформування економіки Китаю: етапи, результати, перспективи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018 (15). С.124-135.
3. Закоморна К. Конституційно-правові засади самоврядування (місцевої автономії) в КНР. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.183-187. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Pgip_2017_2_36.pdf
4. Кириченко В. Є. Пенітенціарний досвід Японії – історико-правовий дискурс. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4(6). С.6-15. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2036b626-5bfa-463a-b2fe-507c5d996bd6/content>

5. Корчевна Л. О. Специфічні особливості індуїстського права. *Правова держава*. 2015. №20. С.16-21. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Prav_2015_20_6.pdf
6. Мельник С. Адміністрування національної безпеки й оборони органами військового управління у державах Азії (на прикладі Японії, Китаю, Південної Кореї). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 2 (18). С.55-60. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/672-1321-1-SM.pdf>
7. Мхітарян А. М. Теоретико-правові основи розвитку інформаційного суспільства у Японії. *Правова держава*. 2020. №39. С.10-17. URL : <http://pd.onu.edu.ua/article/view/212974/214958>
8. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування антикорупційних інституцій в Японії та Південній Кореї: досвід для України. *Приватне та публічне право*. 2019. №1. С.85-90. URL : <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6347/Instytutsiina%20rozbudova%20antykoruptsiinykh%20orhaniv.pdf?sequence=1>

Контрольна робота за ЗМ 2

Питання для підготовки до контрольної роботи

1. Конституція США.
2. Вищі органи державної влади США.
3. Американський федералізм. Місцеве самоврядування та управління в США.
4. Конституція Великої Британії. Основи конституційного права Великої Британії.
5. Вищі органи державної влади Великої Британії.
6. Політико-територіальний устрій. Організація влади на місцях у Великій Британії.
7. Основний закон ФРН 1949 р.
8. Вищі органи державної влади ФРН.
9. Федералізм і самоврядування в ФРН.

10. Конституція Франції 1958 р.
11. Вищі органи державної влади Франції.
12. Регіональне і місцеве управління та самоврядування Франції.
13. Конституція Італії 1947 р.
14. Вищі органи державної влади Італії.
15. Обласна автономія і місцеве самоврядування Італії.
16. Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації 2000 р.
17. Вищі органи державної влади Швейцарії.
18. Політико-територіальний устрій Швейцарії. Місцеве самоврядування Швейцарії.
19. Конституція Польщі.
20. Вищі органи влади Польської Республіки.
21. Місцеве самоврядування в Республіці Польща.
22. Вищі представницькі органи в Болгарії.
23. Президент Болгарії: порядок обрання, повноваження.
24. Конституція КНР 1982 р. Система державних органів КНР.
25. Національно-державний устрій КНР. Адміністративно-територіальний поділ КНР.
26. Конституція Японії 1947 р.
27. Вищі органи державної влади Японії.
28. Місцеве самоврядування і управління Японії.
29. Індія за Конституцією 1950 р.
30. Система вищих органів державної влади Індії. Територіальний устрій Індії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Методичні рекомендації до написання доповіді/презентації

Доповідь – аналітичний огляд джерел інформації, і він повинен бути продуктивного типу, тобто містити творче осмислення джерел. Доповідь широко застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, а ще і його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації. Виконання здобувачем таких робіт стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

Вимоги до написання доповіді:

- здобувач самостійно обирає серед запропонованих викладачем тем, які містяться після плану кожного практичного заняття;
- доповідь має бути написана українською мовою;
- повинна містити глибоке наукове дослідження, грамотна написана та акуратно оформлений (вирівнювання по ширині, без переносів);
- текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки A4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- наступний рядок – текст з абзацним відступом 1,25 см;
- обсяг повинен бути таким, щоб повністю розкрити суть теми та містити всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки);
- посилання на літературу подається у тексті статті обов'язково у квадратних дужках, двома цифрами, де перше число означає порядковий номер у списку використаних джерел, друге – номер сторінки цитованої роботи. Наприклад: [2, с. 34];
- список використаних джерел під назвою «**Список використаної літератури**» (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до ДСТУ

8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

- література надається гарнітурою – *Times New Roman*, кеглем – 12, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- зазначення видавництва та загальної кількості сторінок для друкованих видань є обов'язковим.
- захист проходить на практичному занятті. Час виступу 5-7 хвилин. Перевіряється володіння матеріалом викладеним в доповіді та загальне розуміння теми доповіді. Оцінювання доповіді проводиться згідно наведеної методики у вказаному діапазоні балів;
- роздруковану роботу або електронний варіант оформленої презентації доповіді здобувач здає викладачеві, а у разі он-лайн навчання пересилає на електронну пошту викладача.

Методичні рекомендації до виконання практичних завдань

Для правильного виконання завдання здобувачу слід ознайомитися з рекомендованою літературою, вивчити відповідні конституційно-правові акти, ознайомитися з текстом конкретної зарубіжної конституції.

Кожне завдання передбачає дослідження фактичних обставин справи і вирішення її згідно з чинним законодавством конкретної зарубіжної країни. Відповідь має бути конкретною і водночас обґрунтованою. Здобувач не повинен обмежуватися підбором відповідних статей зарубіжних конституцій.

Загальні вимоги до оформлення практичного завдання ідентичні з вимогами до написання доповіді (див. вище). В окремих випадках, коли виконання практичного завдання передбачає проведення порівняння певних явищ/норм/принципів, допускається оформлення роботи у вигляді порівняльної таблиці.

Обґрунтовуючи свою позицію, необхідно вказати джерела, а в кінці роботи – список використаної літератури. Не допускається копіювання,

переписування тексту із першоджерел, застосування конституційних актів, що втратили чинність, застарілих статистичних і фактичних даних. Важливо робити узагальнення, висновки, критично ставитись до положень, які даються у спеціальній літературі.

Відповідь слід викладати чіткою, грамотною літературною мовою, з використанням професійної юридичної лексики. Виконане і належним чином оформлене практичне завдання має бути представлене безпосередньо на практичному занятті, а також надіслано через телеграм в електронному вигляді за добу до проведення практичного заняття з даної теми.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Система та критерії оцінювання різних видів робіт

Вид роботи		Кількість балів
Поточний контроль:		
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань;	від 0 до 5	
- Виконання доповідей/презентації за однією із запропонованих тем: презентація на практичному занятті (з використанням мультимедійних технологій)	від 0 до 5	
- Виконання практичних завдань	від 0 до 5	
Періодичний контроль:		
- Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	від 0 до 10	
Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	1 бал	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає істотні помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	2 бали	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
	3 бали	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.
	4 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє достатні знання, дає повні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; наводить доцільні приклади; здатний публічно представити матеріал.
	5 балів	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та

		науковою літературою; вмiє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади та пропозиції щодо дискусійних питань; вмiє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал.
Підготовка доповідей/ презентацій	0 балів	Доповiдь/презентацію не виконано.
	1 бал	Здобувач зробив доповідь/презентацію, виокремив основні положення кожного з джерел, але виклав їх у вигляді незв'язаних пунктів, не витримав вимог щодо обсягу роботи.
	2 бали	Здобувач в цілому правильно виокремив основні положення кожного з джерел, виклав у вигляді логічного матеріалу, проте використовує загальні фрази, не проводить аналізу викладеного матеріалу, не зробив узагальнюючих висновків
	3 бали	Здобувач опрацював основний обсяг необхідних джерел, виокремив положення, які стосуються теми роботи структурно об'єднав їх, проте не зробив ґрунтового аналізу та власних висновків
	4 бали	Здобувач опрацював та виокремив найголовніші положення з наявних джерел, логічно та ґрунтовно розкрив тему роботи, проявив достатній рівень аналітичних здібностей при роботі з нормативним та теоретичним матеріалом, надав власні висновки та пропозиції
	5 балів	Здобувач проявив творчий підхід до розкриття теми роботи, продемонстрував високий рівень аналізу наявного матеріалу, активно застосовував порівняльно-правовий метод при розкритті теми, дійшов власних висновків та надав пропозиції щодо найбільш складних та проблемних питань теми.
Виконання практичних завдань	0 балів	Здобувач практичне завдання не виконав.
	1 бал	Здобувач виконав практичне завдання, але недостатньо розкрив сутність, допускаючи при цьому суттєві неточності; відсутні сформовані уміння та навички дослідження і обґрунтування висновків; використано обмежену кількість джерел.
	2 бали	Здобувач виконав практичне завдання, але демонструє фрагментарні знання предмету вивчення і дослідження, має ускладнення щодо виділення суттєвих його ознак, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків; використано обмежену кількість джерел.
	3 бали	Здобувач виконав практичне завдання, у повній мірі демонструє знання предмету вивчення, чітко описує суттєві його ознаки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки і формулює висновки; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
	4 бали	Здобувач виконав практичне завдання, у повній мірі обґрунтовує обрані методи та інструменти дослідження, повно і чітко

		представляє основні теоретичні поняття для аналізу практичного матеріалу; в аналітичній частині надає повноцінний аналіз проблеми, що досліджується, її всебічне висвітлення, у висновку формулює розгорнуті висновки, окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
	5 балів	Здобувач виконав практичне завдання, у повній мірі демонструє володіння навичками наукового дослідження; виявляє самостійність у підборі, аналізі та узагальненні відповідної статистичної та аналітичної інформації; із розглянутої проблеми робить чіткі вірні висновки. Здобувач виконує задачу, розв'язує ситуаційну вправу, проблемну ситуацію з творчим підходом, використовуючи нешаблонні фрази, демонструє розгорнуте, цікаве бачення, яке відрізняється власними роздумами, висновками; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	1 бал	Відповідь на запитання правильна.

Розподіл балів за темами

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Змістовий модуль 1.		
Тема 1. Загальні засади конституційного права зарубіжних країн: види конституцій, основні політичні інститути, правовий статус людини у різних країнах світу.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 – 10
Тема 2. Елементи форми держави у зарубіжних країнах: особливості форм правління, форм державного устрою та державного (політичного) режиму.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 – 10
Тема 3. Вищі органи державної влади у зарубіжних країнах (парламент, глава держави, уряд).	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 – 10
Контрольна робота за ЗМ 1 (тестування)	0 – 10	0 – 10
Змістовий модуль 2.		
Тема 4. Політичні інститути та конституційне право США та Великобританії.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (доповідь/презентація)	0 - 10
Тема 5. Політичні інститути та конституційне право Франції та ФРН.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 – 10

Тема 6. Політичні інститути і конституційне право Італії та Швейцарії.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 – 10
Тема 7. Політичні інститути та конституційне право Польської Республіки та Болгарії.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (доповідь/презентація)	0 – 10
Тема 8. Політичні інститути та конституційне право Індії, Японії та КНР.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (практичне завдання)	0 - 10
Контрольна робота за ЗМ 2 (тестування)	0 – 10	0 - 10
Загалом сума балів		0 - 100

ТЕМАТИКА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Контрольна робота являє собою розгорнутий переказ результатів вивчення обраної студентом теми навчальної дисципліни.

Робота вимагає від здобувача знання правових та літературних джерел, послідовності та аргументації переказу, визначення особистої позиції.

Виконання роботи включає ряд етапів:

1. Вибір теми (за першою літерою прізвища згідно нижчеподаної таблиці).
2. Підбір та визначення нормативно-правових актів та літератури;
3. Розробка змісту контрольної роботи;
4. Вибір, аналіз та узагальнення матеріалів до теми;
5. Формування основних теоретичних положень, практичних висновків та рекомендацій;
6. Оформлення контрольної роботи.

Робота повинна включати в собі: заголовок, вступ, переказ з двох-трьох розділів, короткі висновки, список використаної літератури. Сторінки контрольної роботи обов'язково нумеруються. **Обсяг контрольної роботи – до 15 друкованих аркушів**, текстовий редактор — *Microsoft Word*, формат сторінки — А4 (297х210 мм), орієнтація – книжкова, поля — 20 мм; гарнітура — *Times New Roman*, кегль — 14, міжрядковий інтервал — 1,5, стиль — *Normal*.

При оформленні роботи необхідно врахувати наступні вимоги:

По-перше, у вступі слід аргументувати актуальність та важливість обраної теми, її теоретичне та практичне значення.

По-друге, в основній частині дати огляд нормативно-правових актів, наукової та навчальної літератури, зробити власний аналіз досліджуваної проблеми.

По-третє, у висновках необхідно навести власні міркування з питань, які досліджувались, окреслити найбільш проблемні аспекти теми, надати перспективи їх вирішення. У висновках слід уникати використання загальних фраз, а також робити великі запозичення думок інших авторів.

По-четверте, при написанні роботи мають бути дотримані вимоги академічної доброчесності. Політика щодо академічної доброчесності регламентується Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату у освітній та науково-дослідній роботі учасників освітнього процесу та науковців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова ([polozhennya-antiplagiat-2021.pdf\(onu.edu.ua\)](http://polozhennya-antiplagiat-2021.pdf(onu.edu.ua))).

На титульній сторінці роботи вказуються: навчальна дисципліна, варіант, тема роботи, курс, група, прізвище, ім'я студента.

Теми контрольних робіт для студентів заочної форми навчання

№ вар	Перша літ-ра прізви.	Тема контрольної роботи
I	A-B	Інститут конституційного контролю в зарубіжних країнах.
II	Г-Е	Конституційно-правовий статус уряду та інших органів виконавчої влади в зарубіжних країнах.
III	Є-З	Моделі місцевого самоврядування в зарубіжних країнах.
IV	І-Л	Конституційно-правовий статус автономних адміністративно-територіальних одиниць в західноєвропейських країнах (Великобританія, Італія, Іспанія).
V	М-О	Інститут президента в зарубіжних країнах.
VI	П-С	Інститут референдуму в зарубіжних країнах.
VII	Т-Ф	Конституційний устрій Японії.
VIII	Х-Ч	Інститут громадянства в зарубіжних країнах.
IX	Ш-Я	Конституційні основи організації і діяльності суду, прокуратури

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття, юридичні властивості, види, форма і структура конституцій зарубіжних країн.
2. Суттєвість та загальна характеристика прав і свобод в зарубіжних країнах.
3. Конституційно-правовий статус політичних інститутів.
4. Громадянство. Подвійне громадянство. Апатриди.
5. Форма правління та державний лад, їх співвідношення у зарубіжних країнах.
6. Суспільний лад: його конституційні основи.
7. Республіканська форма правління та її види.
8. Монархія, її ознаки та види.
9. Президентська республіка та її ознаки.
10. Напівпрезидентська республіка та її ознаки.
11. Парламентська республіка та її ознаки.
12. Політичний режим: поняття, види. Демократичний режим та його ознаки. Авторитарний режим та його види, фашистський режим. Теократичний режим.
13. Унітарна держава, її ознаки.
14. Унітарний устрій в Італії та Польщі.
15. Федерація в зарубіжних країнах та її ознаки.
16. Особливості федеративного устрою США та ФРН.
17. Автономія в зарубіжних країнах, загальні ознаки.
18. Порядок формування зарубіжних парламентів. Двопалатний парламент. Співвідношення верхньої та нижньої палат.
19. Законодавчий процес в зарубіжному парламенті.
20. Форми контролю зарубіжного парламенту.
21. Правовий статус депутату парламенту, імунітет.
22. Федеральні збори у Швейцарії.
23. Парламент Італії.
24. Парламент Франції: порядок формування, структура, повноваження.
25. Конгрес США: порядок формування, структура, повноваження.

- 26.Парламент Великої Британії: порядок формування, структура, повноваження.
- 27.Парламент ФРН: порядок формування, структура, повноваження.
- 28.Парламент Індії:порядок формування, структура, повноваження.
- 29.Парламент Японії: порядок формування, структура, повноваження.
- 30.Парламент Польської Республіки.
- 31.Вищі представницькі органи в Болгарії.
- 32.Державні органи виконавчої влади у Франції.
- 33.Вищі органи державної влади в Китайській Народній Республіці.
- 34.Судова влада в зарубіжних країнах.
- 35.Адміністративна юстиція в зарубіжних країнах.
- 36.Президент Італійської Республіки.
- 37.Президент Франції: порядок обрання, повноваження.
- 38.Президент США: порядок обрання, повноваження.
- 39.Президент Польщі: порядок обрання, повноваження.
- 40.Президент Швейцарської конфедерації.
- 41.Президент Болгарії: порядок обрання, повноваження.
- 42.Уряди зарубіжних країн. Порядок формування при різноманітних формах правління.
- 43.Уряд Великої Британії. Кабінет. Таємнича рада. Тіньовий кабінет.
- 44.Уряд та Канцлер ФРН.
- 45.Місцеве самоврядування в Італії.
- 46.Муніципальна система США.
- 47.Муніципальна система Великої Британії.
- 48.Місцеве самоврядування в Республіці Польща.
- 49.Місцеві органи державної влади у Франції.
- 50.Місцеве самоврядування у Швейцарії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

1. Батанова Н. М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2019. №4. С. 5-10. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/7583-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-15230-2-10-20191209.pdf>
2. Білоскурська О. В. Конституційна доктрина в системі сучасних джерел конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2019. №3. С. 69-73. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Chkup_2019_3_14.pdf
3. Богданова С.Д. Конституційно-правова взаємодія Конгресу та Верховного Суду США. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 106-110. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/669750.pdf>
4. Бурдяк В. І. Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проекція. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 159-171. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/mfapim_2018_6_13.pdf
5. Вільд К. Швейцарія – Україна: актуальний погляд на старі зв'язки. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 463-473. URL : <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/49.pdf>
6. Воєвода М., Колодяжна В. Нормативно-правове регулювання права притулку у Великобританії. *Історико-правовий часопис*. 2018. №1 (11). С.38-43. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/ipch_2018_1_10.pdf
7. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133. С. 225-228. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/polit_2017_5_11.pdf

8. Герасимчук Г. В., Лі Іму. Реформування економіки Китаю: етапи, результати, перспективи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018 (15). С.124-135.
9. Головка О. М. Природно-правова теорія і конституційне будівництво в США. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2016. Випуск 22. С. 16-20. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/VKhIPR_2016_22_5.pdf
10. Гречко І. В. Особливості проведення виборів глави держави на прикладі таких країн, як ОАЕ, Ізраїль, Італія, Індія та Єгипет. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки*. 2018. № 10 (50). 4 т. С. 27-31. URL : [file:///C:/Users/User12345/Downloads/mnj_2018_10\(4\)__7.pdf](file:///C:/Users/User12345/Downloads/mnj_2018_10(4)__7.pdf)
7. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.91-96. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15609/14920>
11. Гудзь Л.В., Гудзь Т.І. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 30. С. 30-39. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370/15416>
12. Гузій А. А. Конституційний контроль у зарубіжних країнах. *Міжнародний Науковий журнал «Інтернаука»*. № 8 (48). 2 т. 2018. С. 12-15.
13. Гусяк М. П. Статутне право Італії: історико-правові традиції та сучасний стан. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 76-86. URL : <https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1250/1253>
14. Добош З. А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2019. Випуск 6. №21. С.254-263. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19927/dobosh.pdf>

15. Закоморна К. Конституційно-правові засади самоврядування (місцевої автономії) в КНР. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.183-187. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Pgip_2017_2_36.pdf
16. Залєсни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25-38. 48. URL : https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2018_12/pravo_2018_12_s1/
17. Зозуля О.І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2019. 620 с. URL : [http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=PRAVO&P21DBN=PRAVO&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21ALL=\(%3C.%3EA=%D0%97%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8F,%20%D0%9E.%20%D0%86.\\$%3C.%3E%29](http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=PRAVO&P21DBN=PRAVO&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21ALL=(%3C.%3EA=%D0%97%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8F,%20%D0%9E.%20%D0%86.$%3C.%3E%29)
18. Зубенко Г. В. Форми парламентської відповідальності члена уряду: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С.49-54. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13107/13432>
19. Іванцова З. А. Розвиток комунального (общинного) самоврядування у ФРН до XX століття. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 74-81. URL : <https://prc.com.ua/%E2%84%9614-2018/>
20. Кириченко В. Є. Пенітенціарний досвід Японії – історико-правовий дискурс. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4(6). С.6-15. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2036b626-5bfa-463a-b2fe-507c5d996bd6/content>
21. Кириченко В.М., Соколенко Ю.М. Класифікація референдумів у конституціях України та держав континентальної Європи: порівняльно-правовий аналіз. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 23. С.11-20. URL : <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/4.pdf>

22. Ковтун В. І. Щодо деяких аспектів соціальних прав: італійський досвід. *Форум права*. 2016. №1. С.105-109. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/FP_index.htm_2016_1_19.pdf
23. Конституційне державне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2-ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с. URL : http://aspirant.at.ua/Books/bezchastnij_k-d-pzk_2008.pdf
24. Конституційне право зарубіжних країн / Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
25. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 644 с. URL : <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7628>
26. Корчевна Л. О. Специфічні особливості індуїстського права. *Правова держава*. 2015. №20. С.16-21. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Prav_2015_20_6.pdf
27. Косілова О. І., Солодовнікова Х. К. Основні права на свободи: новий підхід до дослідження на підставі порівняльного аналізу законодавства ФРН та України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 117-124. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/kosilova_solodovnikova_69.pdf
28. Костицька І. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.113-119. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15768/14923>
29. Лещенко Р. М., Заїка А. В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства у Великобританії: досвід для України. *Форум права*. 2018. №3. С.48-55. URL : <https://forumprava.pp.ua/files/048-055-2018-3-----,-----8-.pdf>
30. Макаров М. Основоположні принципи інституту громадянства: jus soli та jus sanguinis. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н.*

- Каразіна. Серія «Право». 2020. Випуск 29. С. 120-126. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15590/14924>*
31. Маринов А. В. Конституційно-правові принципи статусу територіальних колективів у Франції. *Форум права*. 2018. №1. С.73-80.
32. Мацканюк В.А., Новиков О.В. Особливості непрямих президентських виборів США. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С.624-627. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/4595-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4504-1-10-20220619.pdf>
33. Меленчук Т. М. Особливості виборів президента в США. *Треті економіко-правові студії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Одеса : Фенікс. 2020. С.57-60. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28309/1/57-60.pdf>
34. Мельник С. Адміністрування національної безпеки й оборони органами військового управління у державах Азії (на прикладі Японії, Китаю, Південної Кореї). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 2 (18). С.55-60. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/672-1321-1-SM.pdf>
35. Мхітарян А. М. Теоретико-правові основи розвитку інформаційного суспільства у Японії. *Правова держава*. 2020. №39. С.10-17. URL : <http://pd.onu.edu.ua/article/view/212974/214958>
36. Пак Н. Т. Централізація і децентралізація влади в Україні: сучасні виклики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 38-1. С.132-139. URL : [file:///C:/Users/User12345/Downloads/bses_2019_38\(1\)__28.pdf](file:///C:/Users/User12345/Downloads/bses_2019_38(1)__28.pdf)
37. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування антикорупційних інституцій в Японії та Південній Кореї: досвід для України. *Приватне та публічне право*. 2019. №1. С.85-90. URL : <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6347/Instytutsiina%20rozbudova%20antykorupsiinykh%20orhaniv.pdf?sequence=1>

38. Прієшкіна О. В. Розвиток місцевого самоврядування Франції. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року*) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.38-42. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29214/1/38-42.pdf>
39. Прокопчук А. П. Конституційна модель ФРН: плюси та мінуси федералізму. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року*) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 43-47. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29215/1/43-47.pdf>
40. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/konstitutsiya-i-politika-vyzovy-sovremennoy-konstitutsionnoy-demokratii.pdf>
41. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2019. 328 с. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29207/1/Savchyn_Comparative%20Constitutional%20Law.pdf
42. Садовська О. М. Європейські стандарти права на громадянство. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні читання: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса)*. О.: Фенікс, 2018. С. 59-64. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16049/1/59-64.pdf>
43. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу*

- і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітюх. О.: Фенікс, 2019. С. 58-60. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>
44. Садовська О. М. Принципи невідчужуваності та непорушності прав та свобод людини в умовах надзвичайного стану. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року* / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс. 2020. С.94-99. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29224/1/94-99.pdf>
45. Садовська О. М. Система конституційних принципів правового статусу людини та громадянина в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса)* / За заг.ред. Л.О.Корчевної, І.А.Дришлюка; уклад. А.В.Левенець, О. В.Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 75-79. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24457/1/75-79.pdf>
46. Саракуца М. О. Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса)* / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І. А. Дришлюка; уклад. А. В.Левенець, О. В.Нарожна. О.: Фенікс. 2019. С. 80-83. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24458/1/80-83.pdf>
47. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії) *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України: колективна монографія*. О. : Фенікс. 2017. С. 192-214. URL : http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28496/3/epf_monograf.pdf

48. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. URL : <file:///C:/Users/User12345/Downloads/133971-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-299946-1-10-20180803.pdf>
49. Саракуца М.О. Участь регіонів у процесі прийняття рішень в ЄС: до постановки проблеми. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління» Том 1 (Випуск 2/2)*. 2014. С.182-188. URL : <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/180773/180789>
50. Серьогін В. О. Секторальний захист інформаційного прайвесі в Сполучених Штатах Америки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С. 55-63. URL : <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13112/13433>
51. Терещук Г. Зарубіжна практика забезпечення принципу транспарентності в діяльності публічної адміністрації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №3 (19). С.65-70. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36297/1/%d0%a2%d0%b5%d1%80%d0%b5%d1%89%d1%83%d0%ba.pdf>
52. Терпан Л. І. Інститут громадянства в США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 118-121. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/27998/1/118-121.pdf>*
53. Фалалєєва Л. Г. Повага до прав людини як складова формування європейської ідентичності та Конституція України. *Правова держава*. 2020. Вип. 3. С. 415-426.

54. Фесянов П. О. Зарубіжний досвід демократизації суспільно-політичних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №2. С.59-62. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/13.pdf
55. Харлан Г. Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми Східне партнерство ЄС щодо України (2004-2019). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 275-298. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188737/15-Kharlan.pdf?sequence=1>
56. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 108-112. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/ipd_2018_1_22.pdf
57. Черноіваненко А. В. Політичні партії: їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 3 (50). С.91-99. URL : file:///C:/Users/User12345/Downloads/Tpdu_2015_3_17.pdf
58. Шадюк В. В. Парламент Франції: структура і повноваження. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 121-124.*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

<http://ovu.com.ua>

<http://www.rada.gov.ua>

<http://www.nau.kiev.ua>

<http://www.infodisk.com.ua>

<http://www.lawbook.org.ua>

Навчальне видання

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ЕЛЕКТРОННИЙ МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 081 Право

Електронне практичне видання

Укладач
Пілюк Суліко Валеріївна

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,9 МБ.

Кафедра конституційного права та правосуддя
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058